

RAPOR

Hazırlayan

Bayram Ali SONER

Çalışma Grubu

Bayram Ali SONER

Mehmet ŞAHİN

Murat TINAS

Buğra SARI

Oğuzhan YANARIŞIK

Selim ÖZTÜRK

Yakup ŞAHİN

Hakan KIYICI

Orhan ÇİFÇİ

Kovid-19 Salgını ve Sonrası

Uluslararası Siyasette Süreklilik ve Değişimler

POLİS AKADEMİSİ YAYINLARI

**KOVID-19 SALGINI VE SONRASI
ULUSLARARASI SİYASETTE
SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER**

POLİS AKADEMİSİ YAYINLARI

KOVİD-19 SALGINI VE SONRASI ULUSLARARASI SİYASETTE SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Bayram Ali SONER

ÇALIŞMA GRUBU

Prof. Dr. Bayram Ali SONER

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Murat TINAS

Dr. Öğr. Üyesi Buğra SARI

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YANARIŞIK

Dr. Öğr. Üyesi Selim ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Yakup ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KIYICI

Orhan ÇİFÇİ

COPYRIGHT © 2020 Polis Akademisi Başkanlığı

Bu yayının tüm hakları Polis Akademisi'ne aittir. Kurumun izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Bu yayının içeriği Polis Akademisi'nin resmi fikirlerini yansıtmamaktadır. Raporda yer alan bilgi ve fikirler hakkındaki sorumluluk tümüyle yazar(lar)ın kendi(leri)ne aittir.

Polis Akademisi Yayınları: 92

Rapor No: 37

ISBN: 978-605-7822-39-0

Mayıs 2020, Ankara

Sertifika No: 45724

Polis Akademisi Başkanlığı Basım ve Yayımlar Şube Müdürlüğü, Fatih Sultan Mehmet Bulvarı No: 218 06200 Yenimahalle – Ankara

POLİS AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI

Necatibey Caddesi No: 108 Anıttepe 06400 Çankaya-Ankara/Türkiye

Tel: +90 (312) 4629085-92-93 / +90 (312) 4629075 / +90 (312) 4629035

www.pa.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti	5
Giriş	11
Yeni Güvenlik Kavramı	15
Küreselleşme	25
Uluslararası Sisteme Etkileri	33
Kovid-19 Gölgesinde Çin–ABD Rekabeti	43
Avrupa Birliği Çözülür mü?	55
Türkiye ve Bölgeye Etkileri	61
Tespitler ve Değerlendirmeler	67
Kaynakça	73

YÖNETİCİ ÖZETİ

Çin’de ortaya çıkarak kısa sürede tüm dünyaya yayılan Kovid-19 salgını, kolay ve hızlı bulaşma özelliği, ilaç ve tedavi yöntemlerinin geliştirilememiş olması, öldürücülüğü ve salgın ile mücadelede alınması zorunlu önlemler nedenleriyle toplumsal, siyasal ve ekonomik bir mesele haline gelmiştir.

Başta Türkiye olmak üzere bazı devletler etkin önlemlerle salgının boyutlarını kendi sınırları içerisinde kontrol edilebilir seviyede tutabildi. Ne var ki, gerek alınan önlemlerin doğal yan etkileri gerek mücadelede başarısız olan devletlerde yaşananlar, salgının ulusal ve uluslararası alanda bırakacağı siyasal, toplumsal ve ekonomik etkilerin neler olabileceği konusunda tartışmaları doğurmuştur.

Bu rapor, meydana getirdiği sonuçlar itibarıyla hâlihazırda küresel boyutta bir sağlık felaketi halini alan salgının uluslararası düzeydeki sosyoekonomik ve siyasal niteliği haiz muhtemel etkilerini ele almaktadır. Raporunda öne çıkan başlıklar aşağıda sıralanmıştır:

- Kovid-19 salgınının uluslararası sistemi ne ölçüde ve kapsamda etkileyebileceği salgının süresine, ölçeğine ve yayılım alanına bağlı olarak henüz belirsizliğini korumaktadır. Salgın sonrası dünyanın öncesiyle aynı olmayacağı açıktır. Belirsizliğe rağmen bir yandan kriz süreci yönetilirken diğer yandan sonrasının inşasına odaklanılmak da gerekmektedir.
- Geleneksel güvenlik yaklaşımlarında güvenlik kavramı ağırlıklı olarak devlet merkezli olarak değerlendirilmiştir. Ancak 1970’li yıllardan itibaren geleneksel güvenlik anlayışı sorgulanmış; organize suç örgütleri, çevre kirliliği, tükenen doğal kaynaklar, iklim değişikliği, göç, yoksulluk

ve yoksunluk gibi bireyin yaşamına yönelen devlet dışı ve askeri nitelikte olmayan tehditler de güvenlik çerçevesine dahil edilmeye başlanmıştır.

- Güvenliğin genişlemesi, derinleşmesi ve algı boyutuyla birlikte geleneksel güvenlik anlayışı temelden dönüştürmüş; bugün çok yönlü, çok boyutlu ve çok taraflı bir hal almıştır.
- Geçmişte büyük salgınlar baş göstermesine rağmen uzun yıllar genelde sağlıkla ilgili meseleler özelde epidemik hastalıklar, ağırlıklı olarak askeri bir mesele olarak ele alınmıştır.
- Sağlık meselelerin genel güvenlik tehdidi olarak kabul görmesi ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde mümkün olabilmiştir. Hızla gelişen teknoloji, iletişim ve ulaşım imkânları, salgın gibi sağlık meselelerini devletlerin ve sınırlarının ötesine taşımıştır.
- Kovid-19'un, güvenlik anlayışı ve uygulamalarının çok seviyeli, çok taraflı ve çok boyutlu nitelik kazanması yolunda pekiştirici bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir.
- Salgın neticesinde yaşananlar ve alınan tedbirler göstermiştir ki güvenliğe yönelik sektörel yaklaşımlar yeterli olmayıp, bütüncül bir bakış gereklidir. Sağlık alanında başlayan güvenlik tehdidi algısı kısa zamanda ekonomi, sosyal, siyasal, siber, gıda vb. alanlarda da ilave tedbirleri gerekli kılmıştır. Güvenlik konusundaki tehditlerin riskler kadar fırsatları da getirdiği genel kanaatinin, salgın sürecinde bir kez daha teyit edildiği söylenebilir.
- Salgın sonrası nasıl bir uluslararası sistem teşekkül edeceğine ilişkin tartışmalarda iki görüş belirgin olmuştur: (i) mücadele sürecinde yaşanan sorunların yeni bir uluslaş-

ma çağının kapısını aralayıp korumacılığın ve içe kapanmanın devlet davranışlarında ağırlıklı eğilim haline gelebilir; (ii) niteliği itibarıyla küresel bir sorun olan salgının küresel dayanışma ve işbirliğinin önemini hatırlatıp söz konusu süreçleri ve kurumları pekiştirebilir.

- Kovid-19, teknolojik gelişmeye paralel olarak iletişim ve ulaşım imkanlarının artmasıyla devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün kısıtlandığı, *laissez-faire* ilkesinin adeta eleştirisinin dahi yapılamadığı, kısaca sınırların artık sınırlamadığı bir dönemde meydana gelmiştir. Salgın, ülkelerin herhangi bir somut veya algısal tehdit durumunda, sınırlarını ne kadar hızlı kapatabildiğini ve kendi kaynaklarına ne kadar çabuk dönebildiğini açıkça göstermiştir.
- Dahası geçmiş yüzyılların korsanlarını hatırlatır şekilde bazı devletlerin, nakliyesi yapılmakta olan bazı ürünlere el koyması, liberal iktisadın ulus-devletlere biçtiği sınırlı rolün çok da sağlam bir zeminde olmadığı kanaatini uyardırıştır.
- Salgının sebep olacağı iktisadi krizler de göz önünde bulundurularak, ilerleyen dönemde etkin işleyen bir sosyal devlet modeliyle ulus-devletlerin daha aktif oyuncular olarak uluslararası sistemde etkili olacakları yönünde güçlü savlar öne sürülmektedir.
- Bununla birlikte zayıf bir ihtimal olarak; salgın sonrası ülkelerin küresel entegrasyondan uzaklaşıp içe kapanarak daha korumacı politikalar izleyebilir ve kendi öz kaynaklarına dönebilir, ülkeler arası etkileşim ve iletişimi ilerleyen yıllarda azalabilir ve dolayısıyla daha çatışmacı bir uluslararası sistemin oluşmasına yol açabilir.
- Salgının küreselleşmeyi olumsuz etkileyeceği görüşlerinin aksine; virüsün bizatihi küresel bir vaka olduğu ger-

çeği de göz ardı edilmemelidir. Sorun küresel olmasından dolayı çözüm için küresel ve ortak mücadeleyi her aşamada zaruri hale getirebilecek bir niteliğe sahiptir. Dahası krizin kısa vadeli hasarları atlatıldığında, küresel araç ve kurumların gerekliliğine olan inancın artabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

- Uluslararası sistemle ilgili değişiklik tartışmaları en son 11 Eylül terör saldırıları ile yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Salgın da benzer tartışmaları tetiklemiştir.
- Siyasi tarihe baktığımızda ufak değişiklikler gündeme geldiğinde sistem tartışmalarının hep görüldüğü, ancak cari sistemin kökten değişmesi çok sık rastlanan bir durum değildir.
- Kovid-19 sürecinde, güç merkezlerinde yaşanacak kökten kaymalar yerine uluslararası güç dengelerinde sarsılmalar, prestij hiyerarşisinde farklılaşmalar, sistem içindeki aktörler arası ilişkileri tanzim eden kurallar ve normlarda değişimler yaşanması daha yakın ihtimal olarak mütalaa edilmektedir.
- Öte yandan salgın sürecinde yaşananların uluslararası sistemde köklü değişimlere gebe olduğunu iddia edenler de az da olsa bulunmaktadır: mevcut düzenin tamamen yıkılışı, Çin liderliğinde yeni bir düzenin ortaya çıkışı ve küreselleşmenin suçlanması gibi üç temel konu üzerinden yerel, bölgesel ve küresel düzeyde temelden kaymaların olması.
- Kovid-19 salgını öncesinde uluslararası güç dengesi analizleri içerisinde ekonomik olarak istikrarlı bir şekilde büyüyen Çin karşısında belirli sınırlarıyla ABD öncülüğünde tek kutuplu bir görünüm sergileyen sistemin sona erdiği tartışmaları süregelmekteydi. ABD ve Çin arasında

son dönemde keskinleşen jeoekonomik rekabet ise bahse konu değişimin bir tezahürü olarak yorumlanmaktaydı.

- Salgın sürecinde şu ana kadar ortaya çıkan tablonun, ABD-Çin rekabetinin derinleşeceği ve önceki dönemde güç mücadelesini yumuşatan karşılıklı bağımlılık unsurlarının azalmasıyla birlikte rekabetin daha da sertleşeceği yönündeki görüşler pekişmektedir.
- ABD-Çin rekabetinin derinleşmesi ve genişlemesi ise iki ülkenin küresel çapta sahip olduğu etki düşünüldüğünde birçok farklı konuda hem bölgesel hem de yerel düzeyde önemi haizdir.
- Avrupa Birliği (AB)'nin uzun süredir içinde bulunduğu problemler yumağının bir uzantısı olarak birliğin bu süreçte en ağır hasarı alan uluslararası aktörlerden birisi olacağı yaygın kabul görmektedir.
- Gerek salgının neden olduğu negatif etkiler gerek üyeleri arasında meydana gelen güven bunalımı ve derin çatlaklar bakımından AB'nin varoluşsal bir krizle karşılaştığı söylenebilir.
- Türkiye'nin Kovid-19 ile mücadele konusunda diğer önemli ülkelerle karşılaştırıldığında başarılı bir performans ortaya koyduğu söylenebilir. Güçlü bir sağlık alt yapısına ve kaliteli sağlık personeline sahip olması ve olayın ortaya çıkışından itibaren süreci iyi yönetmesi kendi kamuoyu ve dış kamuoyu tarafından olumlu karşılanmaktadır.
- Ayrıca Türkiye, çok sayıda ülkeye tıbbi malzeme yardımında da bulunmuştur. Mevcut sağlık altyapısını ve personel kalitesini koruyup geliştirme Türkiye'nin önündeki mühim meselelerden birisi olacağı öngörülebilir.

- Salgının Ortadoğu'ya ilişkin yansımaları; bölgenin hâlihazırda mevcut olan sorunlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Bu çerçevede bölgede mevcut olan başarısız devletler, süren iç savaşlar, sınıraşan göçler, bazı ülkelerin salgınla mücadelede zaafı ve yabancı savaşçılar gibi konular salgının sebep olduğu güvenlik risklerini derinleştirebilecek niteliktedir.

GİRİŞ

Bilim ve medya çevrelerinde son dönemde ortaya konan tartışmalara baktığımızda, yaşanan salgının ulusal ve uluslararası alanda bırakacağı siyasal, toplumsal ve ekonomik etkilerin neler olabileceği konusunda tam bir uzlaşımın olmadığını görürüz. Bir taraftan Çin egemenliğinde yeni bir dünya düzeninin kurulacağı iddia edilirken, diğer taraftan pandemi sürecinin uzun vadede Çin'in çöküşünü hazırlayacağı dile getirilmekte; bir taraftan küreselleşmenin sonunu getireceği ifade edilirken, öte yandan küresel işbirliğine ihtiyacı daha da arttıracak belirtilmektedir. Yeni bir uluslaşma sürecinin kapısının aralanacağı, küresel üretim ve ticaretin güç kaybedeceği ve birçok rejimin salgının sosyoekonomik ve siyasal etkileriyle başa çıkamayarak çökeceği süreçle ilgili yapılan diğer öngörüler arasında sayılabilir.

Salgın, meydana getirdiği sonuçlar itibarıyla daha şimdiden küresel boyutta bir sağlık felaketi halini almıştır. Ortaya çıktığı Aralık 2019'dan bu yana katlanarak yayılan virüs, 4 milyonu aşkın insana bulaşmış ve 290 binin üzerinde ölüme sebep olmuştur. Salgın henüz kontrol altına alınamamış olmasından dolayı verilen rakamların her geçen gün artarak daha ağır insani sonuçlara yol açacağına dair güçlü bir beklenti mevcuttur. Dünya tarihinde daha önce Ortaçağ'da, 19.yy'da ve hatta Birinci Dünya Savaşı esnasında İspanyol gribi sınır-aşan salgınlar ve 2000'li yıllarda yine Çin kaynaklı olmak üzere SARS, kuş gribi ve domuz gribi gibi pek çok influenza tipi salgın hastalık görülmüştür. Hatta Yeni Dünya'nın keşfinde Avrupa'daki vebanın etkili olduğu, Avrupalı denizcilerin vebadan kırılan Avrupa'dan daha güvenilir ve sağlıklı yerler keşfetmek için coğrafi keşiflere yelken açtıkları bilinir. Fakat bugün hiçbir salgının uluslararası sistemi, günümüz salgını kadar krize sokmadığı ve ulus devletleri bu ölçüde çaresiz bırakmadığı tartışılmaktadır.

Virüsün ne kadar süre etkisini sürdüreceği ve küresel ölçekte ne kadar hasar bırakacağı belirsizliğini korumaktadır. Fakat salgının seyri ve yapılan gelecek projeksiyonları, bu vakanın uluslararası sistemi etkileyecek sonuçlar doğurmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. Kovid-19 sonrası dünyanın, öncesi ile aynı olmayacağı iddiası yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Tartışmalar, bu sonuçların boyutu ve kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bireyler arası ilişkilerden uluslararası ilişkilere, günlük tüketim alışkanlıklarımızdan küresel tedarik zincirine, ulusal hükümetlerden uluslararası sisteme, yereldeki iktidar ilişkilerinden küresel alandaki güç mücadelesine kadar her alanın nerdeyse her boyutunda ciddi kırılmaların yaşanacağı beklenmektedir. Bir başka ifadeyle, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, İran İslam Devrimi, Soğuk Savaşın sonu ve 11 Eylül saldırıları gibi, Kovid-19 deneyiminin de eskiyi yıkıcı yeniye inşa edici anlamında benzer bir araçsal etkiye sahip olacağı düşünülmektedir.

Salgının yıkıcı etkileri dünyanın her köşesinde farklı şekil ve düzeylerde hissedilmektedir. Şu ana dek 290 binden fazla kişi hayatını kaybetmiş; milyonlarca kişi işinden olmuştur. Birçok sektör durma noktasına gelmiş; finansal piyasalarda tahrip edici dalgalanmalar yaşanmıştır. Bazı ülkelerin sağlık sistemleri çökmüş ve uluslararası kurumların işlevselliği çok daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Diğer taraftan salgına karşı alınan önlemler ulusal ekonomileri görülmemiş bir ivmeyle resesyona sürüklemekte, panik ve umutsuzluğun toplumsal hareketleri tetikleme riski doğmaktadır. Böylesine bir tehdit karşısında çok taraflı uluslararası kurumsal mekanizmaların etkisiz kalması ve salgının doğası nedeniyle devletlerin izolasyonist politikalara yönelmesi, uluslararası politikada önemli değişimlerin yaşanacağını habercisi olarak görülmektedir. ABD ve Çin arasında salgının kaynağıyla

ilgili yaşanan gerilim, yaşanan salgınının süper güç rekabetini bile derinleştirme potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır.

Küresel çapta bir tehdit olan salgına karşı uluslararası mekanizmaların beklenen reaksiyonu verememesi ve uluslararası liderlik iddiasında olan süper güçlerin kendi kabuğuna çekilmeleri küresel çapta bir içe kapanma, korumacılık ve dışlayıcı milliyetçilik dalgasının önünü açabileceği tahminlerini beraberinde getirmektedir. Benzer şekilde, AB'nin salgın tehdidine karşı hareketsiz kalması, Batılı ülkelerin salgınla mücadele konusunda oldukça başarısız görüntü vermesi; buna karşın Çin, Japonya ve Güney Kore gibi Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinin görece başarılı performans sergilemelerinin, Batının temsil ettiği dünyanın saygınlığına ciddi darbe vurabileceği dile getirilmektedir. Bu yönleriyle salgının, kendi başına uluslararası sistemde köklü değişimlere neden olmasa bile mevcut değişim emarelerinin devreye girmesinde katalizör etkisi yaratacağı çok açıktır.

Bu çalışma, ulusal ve uluslararası alandaki söz konusu tartışmalardan hareketle salgınla mücadele süreci deneyimlerinin nasıl bir etki bırakabileceğine dair bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Polis Akademisi Başkanlığı, bu amaç çerçevesinde, Akademinin öğretim üyelerinden oluşan bir çalışma grubu oluşturmuş ve grubun değerlendirmelerinden bu rapor meydana gelmiştir. Salgın sürecinde yaşananların güvenlik anlayış ve uygulamalarına, küreselleşme süreçlerine, uluslararası sisteme, Çin-ABD rekabetine, Avrupa Birliği ve ülkemize yapacağı muhtemel etkiler değerlendirmenin çerçevesini çizmektedir.

YENİ GÜVENLİK KAVRAMI

Geleneksel yaklaşımlarda güvenlik kavramı ağırlıklı olarak devlet ile ilişkilendirilip devlet merkezli olarak değerlendirilmiştir. Devletlerin sahip olduğu silah kapasitesinin tetiklediği tehditlere karşı yine devletin silahlı gücüyle egemenlik, bağımsızlık, rejim ve toprak bütünlüğü gibi değerlerin korunması, güvenlik anlayışı ve uygulamalarının uzunca bir dönem çerçevesini çizmiştir. Ancak özellikle 1970’li yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler çerçevesinde yapılan akademik çalışmalar geleneksel güvenlik anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur. Söz konusu çalışmalar, organize suç örgütleri, çevre kirliliği, tükenen doğal kaynaklar, iklim değişikliği, göç, yoksulluk ve yoksunluk gibi bireyin yaşamına yönelen devlet dışı ve askeri nitelikte olmayan tehditlerin de güvenlik çerçevesine dahil edilmesi ihtiyacını vurgulamıştır.

Bununla birlikte Soğuk Savaş boyunca iki kutup arasında dünyayı felakete sürükleyebilecek muhtemel bir savaş yakın tehdit olarak görüldüğünden, devlet-dışı güvenlik sorunları çoğunlukla baskı altında tutulmuş, gerekli önem atfedilmemiştir. 1990’lı yılların başından itibaren oluşan otorite boşlukları, bağlantılı olarak ortaya çıkan iç savaşlar, göç ve iklim değişikliği gibi insani ve doğal felaketler devlet-merkezli tanımlanamayacak tehditlerin yeniden gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Çevre kirliliği (kıtık ve açlık, sağlıklı su ve gıdaya erişim), ekonomik problemler (karaborsa, kaçakçılık ve işsizlik), toplumsal ve siyasal gerilimler (eşitsizlik, baskı ve ayrımcılık), sağlık (salgın ve bulaşıcı hastalıklar ve sağlık hizmetlerine erişme) gibi sorunların yerelden küresele ciddi güvenlik riskleri oluşturabileceği yaygın kabul görmeye başlamıştır.

Dünya tarihinde çok defa büyük salgınlar baş göstermiş olmasına rağmen, aynı bakış açısı nedeniyle, sağlıkla ilgili sorunlara uzun dönem güvenlik çalışmaları içinde fazla yer verilmemiştir. Nitekim önceleri tamamen, günümüzde ise baskın bir şekilde güç dengesi, nükleer kapasite, silahlanma, silah ticareti, ittifaklar gibi askeri meseleler güvenlik çalışmalarının ilgi alanı olagelmıştır. Bu bakış açısı içerisinde genelde sağlık konusuna, özelde salgın hastalıklara ancak bir savaş içerisinde orduların savaşma kabiliyetine etkileri doğrultusunda, yine devlet-merkezli askeri bir güvenlik unsuru olarak yer verilmiştir. Yine yukarıda verdiğimiz dönüşüme paralel olarak, sağlıkla ilgili kaygıların kısmen de olsa bir güvenlik tehdidi olarak kabul görmesi ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde mümkün olabilmiştir (Brundtland, 2003).

Güvenlik anlayışındaki bu değişim, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1994 yılında yayınlanan *İnsani Kalkınma Raporu*'nda "insani güvenlik" kavramına yer verilmesiyle uluslararası alanda ilk defa somutluk kazanmıştır. Söz konusu raporda Birleşmiş Milletler (BM), ilerleyen yıllarda önemi gittikçe artacak olan dikkat çekici tespitlerde bulunmuş, devlet merkezli güvenlik anlayışından farklı olarak bireysel, toplumsal ve siyasal güvenlik unsurları yanında ekonomi, gıda, sağlık ve çevre ile ilgili sorunların da bireyin hayatına yönelen tehditler olarak değerlendirilip gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasını önermiştir (Gomez & Gasper, 2013). Fakat insani güvenlik odaklı güvenlik anlayış ve uygulamaları Kanada, Norveç ve Japonya gibi sınırlı sayıda ülke tarafından benimsenirken birçok devlet klasik yaklaşımları sonraki yıllarda da sürdürmeyi tercih etmiştir.

Güvenlik ve Sağlık Sorunu

Diğer insani güvenlik boyutlarından farklı olarak sağlık, siyasi otoritelerin kolay göz ardı edemeyeceği nitelikte bir güvenlik sorunudur. Bölgesel ve yerel düzeyde ortaya çıkan sağlık sorunları çok hızlı bir şekilde alan değiştirebilme ve yıkıcı etkisini gittikçe artırarak uzun süre devam etme potansiyeline sahiptir. Ayrıca bakteri, mikrop ve virüs gibi salgın dinamiklerin mutasyon geçirmeye elverişli bir yapıda olması, bu nedenle sonunun kolaylıkla çözülemeyebileceği gerçeği sağlık-güvenlik ilişkisini kuran temel dinamiklerin başında gelmektedir. Nitekim Soğuk Savaşın bitmesini takiben ortaya çıkan ve binlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açan HIV/AIDS, SARS, H5N1 (kuş gribi), H1N1 (domuz gribi), Ebola ve Zika gibi salgın hastalıklar devletleri, sağlık stratejilerini güvenlik ekseninde yeniden düzenlemeye yöneltmiştir.

Salgın konusundaki tehditlerin gösterdiği üzere güvenlik, devlet ya da devletlerin sınırlarıyla tanımlanabilecek sıklıkta bir olgu olmaktan çıkmıştır. Özellikle iletişim ve ulaşım imkânlarının ve teknolojinin hızlı gelişimine paralel olarak sınırlar artık sınırlandınamamakta, tehditlerin ve risklerin gerek kaynakları gerek boyutları gerekse sonuçları sınır ötesi bir karakter kazanmaktadır.

Bu gelişmeler, güvenlik anlayışı ve uygulamalarında da kendisini göstermiş, güvenlik kavramının genişlemesi ve derinleşmesine yol açmıştır:

- **Genişlemesi:** Güvenliğin askeri nitelikte bir mesele olmaktan öteye taşınması ve ekonomi, çevre, gıda, sağlık, enerji, siber güvenlik gibi konuları da kapsar hale gelmesi.
- **Derinleşmesi:** Devlet merkezli olmaktan çıkıp güvenliğin birey, toplum, bölge ve küresel düzeyde tasarlanıp uygulanması.

Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi tehditler, riskler ve güvenlik politikalarıyla ilgili konularda kapsayıcı bir bakış açısı vermektedir.

Güvenlikle ilgili değerlendirmelerde bir başka önemli dönüşüm güvenliğin algı boyutunun da analizlere dâhil edilmesi olmuştur. Esasında güvenlik kavramının göreceli doğası yeni vurgulanan bir olgu değildir. Arnold Wolfers (1962), sonraları çokça atıf verilecek tespitinde “nesnel anlamda güvenliğin edinilen değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel anlamda güvenliğin ise bahse konu değerlerin korunmasıyla ilgili kaygı ve korkunun olmaması halini ifade ettiğini” belirtmektedir. Ancak daha yakın dönemdeki çalışmalar güvenliğin algı boyutuna daha detaylı eğilmiştir:

- **Algı boyutu:** Güvenliğin risk, tehlike ve tehdidin olmasını sağlamak yanında bu yönde bir *korkunun* ve *kaygının* da olmamasıdır.

Güvenliğin genişlemesi, derinleşmesi ve algı boyutuyla birlikte geleneksel güvenlik anlayışından çok yönlü, çok boyutlu ve çok taraflı bir güvenlik anlayış ve uygulaması dönemine geçilmiştir. Bağlantılı olarak Kovid-19 salgının söz konusu dönüşüm sürecine katkı yapma potansiyeli olduğunu, güvenlik anlayışı ve uygulamalarının çok seviyeli, çok taraflı ve çok boyutlu nitelik kazanması yolunda pekiştirici bir etki yapabileceğini söyleyebiliriz.

Güvenliğin derinleşmesi bağlamında pandemi, bir sağlık problemi olarak (i) öncelikle bireyleri etkilemiş, (ii) sonrasında ilk yayılma evresinde belirli şehir veya mahallelerdeki toplulukları etkisi altına almış, (iii) durumun ülke çapına yayılmasıyla farklı ülkelerde toplumsal bir sorun haline gelmiş, (iv) devlet düzeyinde ciddi bir tehdit haline dönüşmüş ve (v) sonunda da sınır

aşan bir tehdit olarak dünyanın farklı bölgelerini etkileyerek küresel bir güvenlik sorunu haline almıştır. Bu anlamda Kovid-19 salgını, güvenliğin her seviyesini ve güvenlik politikalarının koruma sağlama anlamında hedefi olan her aktörünü ilgilendiren bir konu olarak güvenlik anlayış ve uygulamalarının merkezine oturmuştur.

Güvenliğin genişlemesi bağlamında ise Kovid-19, önce bölgesel bir salgın iken sonrasında birçok ülke ve kıtaya yayılan bir salgın haline alarak sağlık güvenliği yanında sosyal, iktisadi ve askeri konuları ilgilendiren derin bir tehdide dönüşmüştür. Aynı zamanda, alınan tedbirler kapsamında insanların evde kalması ve evden çalışması itibarıyla gündelik ve profesyonel işlerin internet üzerinden yapılması, ciddi bir siber güvenlik kaygısının doğmasına yol açmıştır. Salgınla birlikte insanların izole olmaları toplantılardan, bankacılık işlemlerine, eğitimden medya yayınlarına çoğu iş internet üzerinden yapılar hale gelmiştir. Bugün önemli üst düzey ulusal ve uluslararası toplantılar bile internet üzerinden yapılmaktadır. Bu durum siber güvenliğin önemini daha da arttırmaktadır.

Diğer taraftan gerek bireysel gerek toplumsal seviyede ciddi bir tehdit algısına ve korkuya yol açması salgının algısal düzeydeki etkisine işaret eder. Bazı ülkelerde marketlerin yağmalanması, aşırı stok alışveriş yapılması, maske, vitamin vb. sağlık ürünlerinin piyasada tükenmesi; karantina ve sosyal mesafe konusunda alınan tedbirlere karşı tepki ve öfke vakalarının görülmesi, salgının sebep olduğu algısal soruna yönelik işaretler olarak değerlendirilebilir. Salgının süresi uzadıkça ve bazı ülkelerde alınan önlemlerin yetersizliği nedeniyle etki alanı genişledikçe, bahse konu tehdit algısı tehdidin kendisi kadar önemli olacaktır. İtalya, Fransa ve ABD gibi ülkelerde görüldüğü üzere, sağlık hizmetleri kapasitesinin aşılması ölümle sonuçlanan vaka

sayılarında ciddi artışlara yol açmıştır. Bu da korku ve panik havasının derinleşmesine, devletlerin yetkinliği ve meşruiyetinin sorgulanır olmasına yol açmakta, toplumsal ve siyasal kaos ve kargaşaya zemin hazırlamaktadır.

Salgın ve Güvenlik

Geldiğimiz aşamada güvenlik uygulama ve anlayışının çok boyutlu ve çok taraflı hale gelmesi bağlamında salgınların ortaya çıkardığı güvenlik tehditleri üç başlık altında ele alınabilir.

1. Salgının nüfusun çoğunluğu arasında yayılma ihtimali: Hastalıkların bireylere bulaşarak nüfusun önemli bir kısmına yayılması, devleti merkeze alan bir güvenlik anlayışı içerisinde devletin en önemli güç unsuru olarak kabul edilen nüfusunun hastalıklar yoluyla olumsuz etkilenmesi manasına gelmektedir. Kovid-19 özelinde bakıldığında dünya genelinde 4 milyondan fazla insana bulaşmış ve 290 binin üzerinde insanın ölümüne sebep olmuş bir salgın söz konusudur. Henüz tepe noktasına ulaşmamış olması ve ikinci, üçüncü dalga olasılığı göz önüne alındığında, salgının ülke nüfuslarına etki potansiyelinin güçlü olduğunu söylemek mümkündür.
2. Salgının sosyal riskler meydana getirme ihtimali: Salgınlar yayılma dereceleri arttıkça kamu düzenini bozucu sonuçlar doğurabilmektedir. Vaka sayılarındaki artış nedeniyle sağlık hizmetlerinin nüfusun tamamına hızlı ve eşit şekilde verilemediği durumlarda toplumsal hareketlerin ortaya çıkma olasılığı artmaktadır. Dahası salgınların yayılma boyutları arttıkça insanların gündelik hayatlarına devam etme ve işlerine gitme hususunda isteksiz olmaları mümkündür. Böyle bir durumda sosyal hizmetlerin aksa-

ması riski doğmakta ve kamu düzeninin istikrarı tehlikeye düşmektedir. Kovid-19 dünya genelinde henüz bu boyuta ulaşmış değildir. Ancak salgının yayılma boyutunun artması beraberinde sosyal hareketleri getirme tehlikesi taşımaktadır. Bu durum özellikle istikrarsız devletler açısından önemli bir sorundur. Söz konusu devletlerin daha da istikrarsızlaşarak başarısız devlet konumuna düşmesi salgın sürecinin ileriki aşamalarında mümkün görünen bir ihtimaldir. Başarısız devletlerde oluşacak otorite boşluğunun uluslararası barış ve güvenliğe etkileri göz önüne alındığında, Kovid-19'un uluslararası güvenliğe olası olumsuz yansımalarının değerlendirilmesini elzem kılmaktadır.

3. Salgının ekonomik güvenliğe zarar verme ihtimali: Salgınlarla mücadelenin en temel yolu sosyal hayatı yavaşlatmak ya da son kertede tamamen durdurmaktır. Bu aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin de yavaşlatılması ve durdurulması manasına gelmektedir. Böylece iktisadi işletmeler kapanacak, işsizlik artacak, temel malların arz istikrarı bozulacak ve finans sektörü darbe yiyecektir. Kovid-19'un ulusal ekonomilere ve küresel piyasalara etkisi salgının ekonomi güvenliğine yönelttiği tehdidin boyutunu ortaya koymaktadır. Kovid-19'un daha şimdiden 2008 yılında yaşanan finansal krizden daha kötü bir tablo ortaya çıkarma ihtimali dillendirilmektedir (Rogoff, 2020). Ekonomik istikrarın bozulması, sosyal istikrarın da olumsuz yönde etkilenmesini beraberinde getireceğinden devletlerin bu konuda ilave önlemler alması gerekecektir.

Benzer şekilde sağlık, gıda, temiz suya erişimin uluslararası ve ulusal güvenliği ilgilendiren temel meselelerden olması, siber güvenlik, çevre güvenliği ve gıda güvenliği gibi güvenlik konu-

larının daha da önem kazanacağı beklenmektedir. Sağlığa dönük yatırımlar ve harcamalara daha büyük bütçelerin ayrılması, sağlığa dönük tehditlerle mücadele kapasitesinin artırılması çabaları yoğunluk kazanacaktır. Sınır güvenliği düşman, terör saldırıları, kaçak göç, uyuşturucu ve kaçakçılığın ötesine geçerek sağlık açısından da ayrı bir önem arz etmeye başlayacak, göç ve mülteci akınlarının sağlık sorunlarını beraberinde getirebileceği endişesi göç konusuna bakışı şekillendirecektir. Doğal olarak bu yönde önlem alınması ve ilgili teknolojilerin geliştirilmesi yönünde çabaların artması beklenmelidir.

Bunun yanında salgının oluşturacağı potansiyel yıkım süreci, temiz ve sağlıklı gıdanın üretilmesi ve tedarik edilmesi gibi gıda güvenliği nitelikli konuları ulusal güvenlik ve dış politika konuları arasına taşıyacaktır. Çin ve Suudi Arabistan gibi ekonomik gücü olan ülkelerin gıda üretim ve tedarik zincirlerini koruyabilmek için Afrika'da tarım arazileri kiralamaya başlaması bunun yakın örneğidir. Tarım arazilerinin yabancı devletler tarafından kiralanması 21. yüzyılın yeni emperyalizmi olarak *agro-emperyalizm* şeklinde kavramsallaştırılıyor (Ractliffe, 2014). Kovid-19 sonrası Afrika bölgesinin gıda güvenliği açısından önemi artarak devam edeceği söylenebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki gerek ulus-devletlerin güvenlik politikaları gerekse bölgesel ve küresel nitelikteki uluslararası örgütlerin güvenlik gündemleri geleneksel devlet-merkezli ve askeri tehdit odaklı güvenlik anlayış ve uygulamalarının ötesine geçerek, sağlıktan gıdaya oldukça geniş bir güvenlik tasarımdan hareket etmek durumunda kalacaktır. Bu anlamda, Soğuk Savaş sonrasında güvenlik tartışmalarına daha net biçimde giren insan merkezli güvenlik anlayışı ve uygulamaları daha güçlü meşruiyet zemini, daha geniş uygulama alanı bulacaktır.

Kovid-19 deneyimi devletin güvenlik kaygılarının güvenliğe bütüncül yaklaşımdan geçtiği görülecektir. Sağlık altyapısı, gıda üretim ve arzı, temiz su, iklim değişikliği gibi yeni güvenlik alanlarının devletin egemenliği ve bağımsızlığının korunması gibi geleneksel güvenlik alanlarından bağımsız düşünülemediği daha yaygın şekilde kabul görecektir.

KÜRESELLEŞME

Fukuyama (1989)'nın "Tarihin Sonu?" isimli ünlü makalesiyle özdeşleşen Soğuk Savaş'ın bitimiyle ideolojik rekabetin son bulduğu ve liberal demokrasilerin liberal iktisadi prensipler üzerinden küresel çapta yayılacağı tezi, siyasal anlamda çok kısa sürede geçerliliğini yitirmişti. Ancak teknolojik gelişmeye paralel olarak iletişim ve ulaşım imkânlarının arttığı küreselleşmeyle birlikte, iktisadi açıdan bakıldığında mezkur tez oldukça geçerli görünmekteydi. Sınırların artık sınırlayamadığı, devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün kısıtlandığı, laissez-faire ilkesinin adeta eleştirisinin dahi yapılamadığı bir dönemde Kovid-19, ülkelerin herhangi bir somut veya algısal tehdit durumunda sınırlarını ne kadar hızlı kapatabildiğini ve kendi kaynaklarına ne kadar çabuk dönebildiğini göstermiştir.

Küresel düzenin salgın sonrası dönemde ne gibi bir şekil alabileceği tartışmalarına ve yapılan öngörülere baktığımızda iki zit görüşün öne çıktığını görürüz:

1. virüsle mücadele sürecinde yaşanan sorunların yeni bir uluslaşma çağının kapısını aralayacağı, dışlayıcı milliyetçilik, korumacılık ve bu anlamda içe kapanmanın devlet davranışlarında ağırlıklı eğilim haline geleceği;
2. niteliği itibarıyla küresel bir sorun olan pandeminin, küresel dayanışma ve işbirliğinin gereğini ve önemini tekrar hatırlatacağı, söz konusu süreçleri ve kurumları daha da güçlendireceği.

Küreselleşmenin Sonu mu?

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan genel kanaat sınırların önemini yitmesiyle birlikte ulus-devletlerin de merkezi rollerinin aşınacağı, toplumsal hayatın "küresel bir köy"de yaşanır hale

geleceği yönündeydi. Sınırların geçişkenliğinin arttığı bir gerçek olmakla birlikte salgın, ulus-devletlere liberal iktisadın biçtiği payın çok da sağlam bir zemine oturmadığını göstermiştir. Nitekim salgın gibi uluslararası bir kriz veya tehditle karşılaşıldığında bireylerin yüzlerini küresel süreç ve kurumlar yerine ulus devletlere çevirdiklerini gördük. Nitekim uluslararası güçler ve örgütler harekete geçmezken, ulusal hükümetler tüm imkanlarını seferber edebilmiştir. Solunum cihazı, yüz maskesi ve diğer tıbbi ekipmanlar gibi acil ihtiyaç duyulan mallar ile gıda, birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de yerli üretim alternatiflerinin derhal hayata geçirilmesiyle sağlanabilmiştir. Bu nedenle Kovid-19’un neden olacağı ekonomik krizler de göz önünde bulundurularak, ilerleyen dönemde küresel alanın ulus-devletlerin daha etkin rol oynayacağı bir ilişkiler ağına dönüşeceği öne sürülmektedir.

Aslında 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı sonrasında yoğunlaşan ve savaşa çözüm bulma çabaları çerçevesinde ortaya konan liberal iddialardan birisi de uluslararası siyasi ve ticari bağımlıkların artırılmasıydı. Siyasi ve ekonomik bağımlılık ülkeler arasında ticaretinin artırılmasından, Avrupa Birliği örneğinde olduğu üzere, insanların ve malların serbest dolaşımına varan boyutta çeşitlik göstermektedir. Bu ilke özellikle 1950’lerden sonra uluslararası ilişkilerin temel uygulamalarından birisi haline gelmiş ve bazen olumlu sonuçlar da alınmıştır. Salgınla beraber ülkelerin küresel entegrasyondan uzaklaşıp içe kapanma eğilimleri sergilemesi, kendi öz kaynaklarına dönmesi, daha korumacı politikalara yönelimi, ülkeler arası etkileşim ve iletişimi azaltma potansiyeli taşımaktadır. Böylesi bir durum, küreselleşme sürecinin yaratacağı karşılıklı bağımlılıktan beklenen barış işlevinin yitirilmesi ve uluslararası ilişkilerde çatışma riskinin artmasını da beraberinde getirebilecektir.

Diğer taraftan salgının neden olduğu korku ve tedirginliğin insanların gündelik alışkanlıklarını değiştireceği ve bu anlamda da küreselleşme karşıtı gelişmeleri tetikleyici olabileceği iddia edilmektedir. Bulaşma korkusuyla tatil, eğitim ve alışveriş gibi sebeplerle oluşan uluslararası hareketliliğin durması, küresel etkileşimin ölçeğinde ciddi daralmalara neden olacaktır. Aynı şekilde, küreselleşmenin açık kapı politikasından uzaklaşarak, benzer kaygı ve korkularla insani hareketliliğin engellenmesi yönünde güvenlik tedbirlerinin uygulamaya konulması da söz konusu süreci tamamlayıcı olacaktır. Böylece ulus devletin fiziksel görünürlüğü daha da hissedilir hale gelecek, sınırları yıkan küreselleşmenin yerine kendi kendine yetme politikaları güç kazanacak ve daha geniş meşruiyet zemini bulacaktır. Bu ve benzeri korumacı eğilimlerin yaygınlaşması, küresel entegrasyon süreçlerinde kopuşların ortaya çıkmasına ve küreselleşmeden uzaklaşmaya yol açacaktır.

Aynı süreçte küresel tedarik zincirinin darbe alması, üretimin durması, ABD ve AB de dahil bir çok bölge ve ülkenin üretim ve ticareti kapatması, borsalardaki düşüş, ekonomik kayıplarının artması, işsizlikteki yükseliş salgın sonrasında da dünyanın büyük bir kriz yaşayacağı beklentisini artırmaktadır. Yaşanan acı tecrübe nedeniyle, Çin başta olmak üzere, küresel tedarik zincirine bağımlılığın yarattığı risklere karşı söz konusu alanların yeniden tanzimi ihtiyacı ulusal hükümetlerin gündemine taşınacaktır. Birçok sektörde tedarik güvenliği arayışı içine girecek ülkelerin, bunu sağlamak için kendi iç piyasaları ya da karar alma süreçlerinde söz sahibi oldukları bölgesel örgütlenmelere dönmesi beklenebilir. Bir diğer ifadeyle, yaşanan sorunlardan ve verilen kayıplardan alınan dersler neticesinde devletler, ihtiyaçlarını küresel üretim ve tedarik zincirinin insafına bırakamayacak bir seçeneğe; bağımsızlık ve egemenliğini küresel baskılardan uzak

tutabilecek dış politika tercihlerine yöneleceklerdir. Bu durum doğal olarak küresel aktörler yerine yerli hammaddeye, sermayeye, teknolojiye, tedarik zincirlerine öncelik vermeyi beraberinde getirecek, korumacı önlemlerin siyasal programlara ege-men olmasına yol açacaktır.

Kovid-19 tecrübesinin küreselleşme süreci karşıtı eğilimleri gündeme taşıyacağını iddia eden realist kuramın önemli isimlerinden Stephen M. Walt (2020a) yaşanan sürecin, uzun zamandır devlet dışı ulusal ve uluslararası aktörlerin, örgütlerin, kurumların etrafında tasarlanan bir dünyanın gerçekliğini sorgulamamızı ve devletin toplumsal hayatımızın temel aktörü olduğu gerçeğini tekrar hatırlamamızı sağladığını belirtir. Yani küreselleşme süreci, devleti toplumsal hayatın merkezi örgütü olmaktan çıkaramamıştır. Bu nedenle, tehdit ve tehlike anında bireylerin yüzünü her şeyden önce devlete döndüğünü, çözümü ulusal hükümetlerden ve kurumlardan beklediğini bir kez daha görmüş olduk. Vatandaşlar devlet merkezli refleksler gösterirken, devletler de söz konusu beklentileri karşılama konusunda, küresel işbirliği ve uluslararası yardım yerine, ancak kendi imkanlarına güvenebileceklerini görmüş, dış politika tercihlerini bağımsızlık ve egemenliklerini riske atmayacak şekilde yapma çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu bağlamda, Kovid-19 deneyimi, artan küresel bağların siyasal, ekonomik ve teknolojik bağımlılıklara ve bağlantılı olarak ciddi kırılganlıklar ve güvenlik açıklarına yol açabileceğini göstermiştir. Bu nedenle ülkeler muhtemel risklerden kaçınmak için bundan böyle küreselleşme süreçlerine ihtiyatlı yaklaşacak, uluslararası sınırların daha belirgin ve daha etkin olduğu bir dünyanın inşasına doğru yöneleceklerdir (Walt, 2020a). Özetle küreselleşme aleyhine evirilecek olan salgınla mücadele, Walt (2020b)'a göre "daha kapalı, refah düzeyi daha düşük ve daha az özgür" bir dünyanın ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Küreselleşme 2.0/Yeniden

Küreselleşmenin geleceğini sorgularken, virüsün küreselleşme sürecinin yarattığı ortam sayesinde yayıldığı ve küresel bir salgın halini bu şekilde aldığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle salgının kendisinin aslında küresel düzenin çöktüğüne veya çökeceğine yönelik ortaya atılan iddiaları çürüten bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Salgın küresel bir vaka olarak ortadaysa, küreselleşme nasıl sonlanabilir? Buna verilecek muhtemel cevap küreselleşmenin şeklinin değişebileceği olacaktır. Devletlerin müdahaleci rolünün artmasına paralel olarak daha demokratik, liberal ve açık toplum nitelikli bir küreselleşmeden ziyade kontrollü ve otoriter rejimlerin güdümünde bir küreselleşmenin devamından söz edenler de vardır. Buna göre küreselleşmenin tamamen durması ve tarihin seyrinin kökten değişimi söz konusu olmayacak, küresel salgın büyük kırılmalara neden olacak bir dönüm noktası olmaktan ziyade tarihsel sürecin işleyişinde en fazla akışı hızlandırıcı bir etki yapacaktır (Haas, 2020).

Bu çerçevede, salgın sürecinin küreselleşmeden toptan bir kopuş yerine, küreselleşme süreçlerinde sınırlı bir revizyona ihtiyaç doğuracağı savunulur. Salgın sürecinin yarattığı kapanma, üretim ve ticaretin sekteye uğraması ve küresel tedarik zincirinin kırılmasıyla, sağlık başta olmak üzere temel ihtiyaçlarda yaşanan sıkıntıların küreselleşmenin neden olduğu entegrasyon düzeyine güveni sarstığı, barındırdığı riskleri daha da görünür kıldığı, bu nedenle küreselleşmenin cari formuyla devam etmesinin mümkün olmadığı belirtilir. Bu görüşe göre, küreselleşme tarihsel bir gerçeklik olarak devam etse bile, salgının etkisi altında, söz konusu riskleri asgariye çekecek bir şekil alacaktır. Bu çerçevede küreselleşmenin, günümüz formu olan sıkı entegrasyondan, üretim ve tedarik zincirlerini kendi içinde kurmuş bölgesel ay-

rışmaların ortaya çıktığı yeni bir yapıya doğru evirileceği iddia edilmektedir. Küreselleşme 2.0 olarak tanımladığı bu aşamayı Robert Kaplan (2020) “koronavirüs küreselleşmenin birinci ve ikinci aşamaları arasında tarihsel ayrımı temsil eden bir gelişmedir...küreselleşme 2.0 dünyanın kendi askeri güç ve tedarik zincirlerine sahip büyük-güç merkezli bloklara bölünmesine işaret etmektedir...bu durum küresel bölünmelerin tekrar ortaya çıkmasıdır..” şeklinde değerlendirir.

Öte yandan Kovid-19 özelinde düşünülse bile, değinildiği üzere küresel boyuttaki bir sorunla mücadelenin küresel işbirliğini gerektireceği aşıkardır. Bu anlamda küreselleşmenin altını oyma gibi bir sonuç doğurmayacağına iddia edilmesi temelsiz bir argüman değildir. Elbette bilginin ve tecrübenin saniyelerle ölçülen zaman diliminde paylaşılabilirdiği bir teknoloji çağında, ulus devletleri aşan sorunlarla mücadele süreçlerinde küreselleşmenin yarattığı fırsatlardan kolay vazgeçilemeyeceği bir gerçektir. Küreselleşme, virüsün bu kadar hızlı yayılmasının nedenlerinden biriyse, onunla mücadele kapasitemizi arttıracak araç ve bilgi paylaşımının da aynı hızla gerçekleşebilmesi yine küreselleşmenin sağladığı bir kazanım olarak görülmeli. Bu nedenle kovid-19 tecrübesi küreselleşmeyi tartışmaya açsa bile, içe kapanma ve korumacılık şeklinde bir alternatifin dünya düzenine yön verebilecek ölçekte geçerlilik kazanmasının uzak bir ihtimal olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çerçevede küresel bir sorun olan salgının siyasal ve ekonomik çöküşe, toplumsal çözümlere zemin hazırlayabilecek potansiyeli barındırdığını düşünen Kissinger (2020), krizden çıkış yolunun uluslararası işbirliğinden geçtiğini vurgular. Bu nedenle siyasi liderleri, salgınla mücadele sürecinde içe kapanma şeklinde kendini gösteren mücadele yöntemleri benimseme

yerine, uluslararası işbirliğine daha fazla yönelmeleri yönünde uyarır. Kissinger'a göre, ulusal hükümetler yerelde salgınla mücadelesini verirken, küresel işbirliği kanallarının mobilize edilmesiyle yeni teknolojilerin geliştirilmesi, kalıcı çözümler üretecek araştırma imkanlarının koordine edilmesi ve gerekli ekonomik kaynakların sağlanması yolları aranmalıdır. Bu durum küresel ticaretin rasyonalitesini canlı tutarken, liberal demokratik ülkelerin ve ilkelerin küresel saygınlığının devamına katkı yapacak, küresel kurum ve kanalların işlerliğini daha da derinleştirecektir. Mücadele sürecinde, küresel dayanışmanın gösterilip gösterilmemesi, dünyanın salgın sonrasında hangi yöne doğru gideceği konusunda belirleyici olacak; salgınla mücadele süreci deneyimleri salgın sonrası dünyanın şeklini kestirmemiz için bir tür prototip teşkil edecektir.

Benzer bir tutum gösteren uluslararası ilişkiler disiplininin günümüz öncülerinden Joseph S. Nye da küresel boyutlu sorunlarla mücadelede ulusal hükümetlerin tek başlarına hareket ederek başarı elde etmelerinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, 2017'de ABD'de benimsenen uluslararası rekabete dayalı ulusal güvenlik stratejisinin Kovid-19 gerçekliği karşısında çöktüğünü, küresel güç olarak kalmaya devam etse bile, ABD'nin günümüz dünyasında tek başına hareket ederek güvenliğini sağlayamayacağını belirtir. Nye'a göre ABD'nin, pandemi ve iklim değişikliği gibi sınır aşan tehditler karşısında sahip olduğu güç avantajına güvenmek yerine, uluslararası işbirliğine yönelmesi daha doğru bir tercih olacaktır. Dolayısıyla Kovid-19 deneyimi Nye için, uluslararası rekabetten uzaklaşarak küresel işbirliğini önceleyen dış politika seçeneğinin daha fazla ön plana çıkarılması gerektiğini gösteren bir gelişme olarak değerlendirilmelidir (Burns, Nye ve Walt, 2020).

Tüm bu yaklaşımlar çerçevesinde salgın deneyiminin, yukarıda verilen aksi yönde görüşlerden farklı olarak, küreselleşmeyi daha da derinleştireceği düşünülebilir. Neticede nitelik itibarıyla küresel bir sorun olan pandemi deneyimi, ortak ve küresel mücadeleyi zaruri kılacak birçok gelişme mücadelesi sürecinin içinde barındıracaktır. Gerçek kişiler ya da mal ve hizmetlerin dolaşımına dönük tedbirler alınsa bile, söz konusu tedbirlerin tam olarak hayata geçirilmesi yine küresel düzeyde bir işbirliği halinde mümkün olacaktır. Bu nedenle, salgının yarattığı kısa vadeli hasarlar atlatıldığında, küresel sosyo-ekonomik entegrasyonun sürdürülebilir bir barış, istikrar ve refah için önemi tekrar kavranacak, küresel süreçlerinden uzaklaşma sanıldığı kadar kalıcı olmayacaktır. Yine de Kovid-19 sonrası dünyaya nihai şeklini verecek olanın küreselleşme yanlısı mı yoksa karşıtı eğilimlerin mi olacağı; hangi seçeneğin ne kadar süre geçerliliğini koruyabileceği, sorunun nasıl ve kimler tarafından çözüleceği kadar salgın dönemi deneyimlerinden çıkarılacak derslerle de bağlantılı olduğunu görmek gerekir.

ULUSLARARASI SİSTEME ETKİLERİ

Kovid-19'un dünyaya yayılması sadece sağlık sistemini değil ulusal ve uluslararası gelişmeleri de tartışmaya açmıştır. Uluslararası sistem/düzen ve ulus devletlerin fonksiyonları bu bağlamda ilk konuşulan konular arasında olmuştur. Bu durumun temel nedeni, yukarıda da değinildiği üzere, virüs sınır, milliyet, din, mezhep, renk, coğrafya tanımamasına rağmen, her devletin kendi başının çaresine bakmak ve küresel bir sorunla mücadelede ulusal düzeyde hareket etmek durumunda kalmasıdır. Siyasi tarihe baktığımızda uluslararası sistemlerin kolay bozulduğu ama yeninin inşasının çok da kolay olmadığı görülür. Ufak değişiklikler gündeme geldiğinde sistem tartışmaları hep olmuştur ama var olan sistemin kökten değişmesi çok sık rastlanan bir durum değildir. Yakın zamanda Soğuk Savaşın sona ermesi ve 11 Eylül saldırıları sonrası yaşanan değişmeleri tetikleyen tartışmaları salgınla birlikte de görmeye başladık. Uluslararası, ulusal ve yerel aktörlerin salgın sürecinde atacağı adımlar, tartışmaların seyrinde belirleyici olacaktır.

Kovid-19 sürecinde, sistemsal kaymalar yerine, uluslararası güç dengelerinde sarsılmalar, prestij hiyerarşisinde farklılaşmalar, sistem içindeki aktörler arası ilişkileri tanzim eden kurallar ve normlarda değişimler yaşanması daha yakın ihtimal denilebilir. Bir başka ifadeyle salgınla birlikte, Soğuk Savaş ve 11 Eylül Olayları sonrası olduğu gibi ciddi değişimlerin olacağı açık ama bunun uluslararası sistemi tam olarak değiştireceğini söylemek zor gözüküyor. Tartışılan ana konular değişebilir, devletler arasındaki ilişkilerde farklı bazı tavırlar görebiliriz, uluslararası kurumların meşruiyeti, yapısı, görevi, etkinliği gibi konular sıkça tartışılabilir. Ulus devletlerin işleyiş ve meşruiyeti, hangi yöne doğru evirilecekleri tartışılacaktır. Nitekim bunların birçoğu için şimdiden başladı diyebiliriz. Tüm bu tartışmaların kökten bir

sistem değişikliğinin yaşanmasından çok uluslararası siyasette gündem farklılaşmasına ve sınırlı yapısal değişikliklere işaret ettiğini söylememiz daha doğru olacaktır.

Gerçekten de Kovid-19 ile yapılan mücadele sürecinde uluslararası kurumların (BM, Dünya Sağlık Örgütü vb.), bölgesel birliklerin (Avrupa Birliği vb.) ve bugüne kadar güçlü bilinen devletlerin (ABD, İngiltere, İtalya, İspanya, Fransa vb.) bekleneni ortaya koyamayıp başarısız performans sergilemeleri ciddi güven kaybı yaşamalarına neden olmuştur. Uluslararası sisteme, uluslararası kurumlara ve devletlere olan güven zedelenmiş, sözü geçen aktörler meşruiyet sorunu yaşamaya başlamışlardır. Bu nedenle, yeni dönemde güven inşa sürecinin başlatılması ve bu yönde ortaya konacak çabalar yeni gündemin öncelikli konuları arasında yer alacak gibi duruyor

Ortaya çıkan güven talebinin karşılanıp karşılanamaması dünyanın gidişatı noktasında belirleyici faktör olabilir. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere bazı yorumcular, toplumların güveninin uluslararası / küresel kurum ve süreçlerden ulus devletlere doğru kaydığını, küreselleşmenin zarar gördüğünü ve ulus devletlerin önem kazanacağını dile getirmektedirler. Hatta bazıları, devletlerin otoriter özelliklerinin daha baskın olacağı bir sürece gireceğini iddia etmekte. Kitleler genellikle taleplerinin nasıl karşılandığından daha çok kimler tarafından karşılandığına göre tavır alırlar. Öyle anlaşılıyor ki ortaya çıkan büyük kitlesel talebin nasıl ve hangi aktörler tarafından karşılanacağı uluslararası alanın yeni görünümü üzerinde önemli oranda belirleyici olacaktır. Bu bağlamda, demokratik kurumların kitle taleplerini karşılama konusunda daha başarılı olması beklenmelidir. Aksi durumda otoriter modeller kısa vadeli de olsa daha ön plana çıkarabilir.

Bununla birlikte, Dış İlişkiler Konseyi Başkanı Richard Haass gibi gelişmelerin uluslararası sistemde köklü değişimlere yol açacağını iddia edenler de vardır. Haass'a göre, mevcut düzenin tamamen yıkılacağı, Çin liderliğinde yeni bir düzen kurulacağı, küreselleşmenin olumsuzlanacağı gibi üç temel konu üzerinden sistemsel kaymalar olacaktır. Bu düşüncenin dayanağı, yaşanan salgının yakın bir zamanda kesin ve kanıtlanmış tedavisinin olmayacağı ve bu nedenle can kayıplarının artış hızına bağlı olarak sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların yıkıcı bir hal alacağı görüşüdür. Paralel olarak, ABD'nin "önce Amerika" siyasetinin neden olduğu dış politika kayıtsızlığının özellikle salgınla mücadele kapsamında uluslararası kamuoyunda büyük memnuniyetsizlik yaratacağı, Çin'in bu durumu kullanarak uluslararası camianın desteğini alacağı vurgulanır. Bu durumun ABD'nin gerileyişini tetikleyeceği ve yeni dünya düzeninin Çin'in liderliğinde kurulmasına zemin hazırlayabileceği iddia edilir.

Haas'ın uluslararası düzenin geleceği konusundaki diğer öngörüsü ise küreselleşmenin tetiklediği karşılıklı bağımlılığın hem salgının yayılım hızını artırdığı hem de kontrol altına alınmasına engel olduğu konusunda şekillenmektedir. İhtiyaç duyulan işbirliğine gitme yerine devletlerin, uluslararası işbirliği eksikliğini de etkisiyle, sorunu kendi ulus-devlet mekanizmalarıyla çözmeye yönelmelerinin ulus-devletlerin daha etkin olduğu yeni bir küresel düzene yol açabileceği belirtilir. Mücadele konusunda BM ve AB gibi uluslararası kurumların yetersiz kalması hatta harekete geçememesi salgın sonrası dünyanın resmine de yansıtacaktır.

Esasen bu ve benzeri uluslararası kurumların hareket geçememesinin, yapısal nedenlerden daha çok söz konusu süreçleri harekete geçirecek uluslararası liderlik eksikliğine bağlandığını

görürüz. Tehdidin büyüklüğü ve salgınla mücadelenin doğası devletleri ilk aşamada izolasyonist önlemler almaya itmiş olabilir. Ancak, Kovid-19'un uluslararası barış ve güvenliğe yönelik riskleri olmasına rağmen, uluslararası sistemde liderlik iddiası ve kapasitesinde bulunan süper güçlerin de kendi kabuklarına çekilmiş olmaları, küresel mücadele eksikliğinin asıl nedeni olarak görülür. Uluslararası sisteme yön veren ülkelerin aldığı tavırlarının uluslararası kurumların ve diğer mekanizmaların hareket tarzı ve kapasitesi üzerinde de belirleyici olacağı açıktır. Bu nedenle ABD başta olmak üzere uluslararası sistemde liderlik iddiasında olan süper güçlerin, salgın sürecinde uluslararası kurumları, süreçleri ve girişimleri harekete geçirme konusunda etkisiz kalmaları sistemik kriz tartışmalarına yol açmaktadır.

Uluslararası kurum ve süreçlerin etkisizliği doğal olarak ulusal mücadeleyi ve dolayısıyla ulus-devlet de dahil ulusal kurumları öne çıkarmaktadır. Bu noktada, dünya tarihinde görülen büyük salgınlardan olan İspanyol Gribi sonuçları itibariyle çok öğreticidir. İspanyol Gribi Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında ortaya çıkmış ve yaklaşık 50 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Neden olduğu insan kaybının yanında İspanyol Gribi'nin, ana akım diplomasi tarihi kaynaklarında yer verilmesi de Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası gelişmelere müdahil olmamaya özen göstermesinde önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. İspanyol Gribi ve Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı insan kaybı Amerikalıların dış dünyadaki gelişmelerle ilgilenmekten çekinmesine ve izolasyonist politikaları tercih etmesine neden olmuştur (Davis, 2018; Klein, 2018). ABD ve diğer devletlerin kendi sorunlarına odaklanması uluslararası sistemde kuralların ve kurumların oluşturulması ve bu kuralların uygulanmasını sağlayacak bir güç merkezinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Sonuçta devletler anarşik uluslararası yapı içerisinde kendi gü-

venliklerini tamamen kendileri sağlama davranışına yönelmiş; uluslararası işbirliği süreçlerinden ve kurumlarından uzaklaşma eğilimi sergiler hale gelmiştir. Bu durum esasen iki dünya savaşı arasında hakim olan ve çatışmayla sonuçlanan artan milliyetçilik ve kırılğan ittifaklar merkezli tanımlanabilecek düzenin arkasında yatan temel nedendir.

Bu anlamda salgın sonrası uluslararası sistemin de İspanyol Gribi sonrası oluşan sistemle benzerlikler göstermesi olası görülebilir. ABD yönetiminin “Önce Amerika” politikalarına gitkiçe daha fazla ağırlık verip, salgınla mücadele sürecinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi dışarıyı neredeyse tamamen bırakarak kendi içerisine odaklandığını görüyoruz. Bu politikalar kapsamında ABD, uluslararası sistemin devamlılığını sağlayacak adımları atmak konusunda isteksiz davranmaktadır. Bunun devam etmesi, salgın sonrası sistem içerisinde sistemik kuralların uygulanmasını ya da yeni kuralların konulmasını, yeni kurumların kurulmasını sağlayacak yeterli liderlik kapasitesinin ortaya çıkmasını zorlaştıracaktır. Diğer taraftan ABD izalosyonist politikalara devam etmese dahi ulus-devletlerin, salgın dönemi tecrübelerinden hareketle, sonrasında da kendi kendilerine yetme davranışını daha rasyonel bularak korumacı, içe dönük ve ulusalcı bir tavır takınma olasılıkları mevcuttur. Böyle bir durumda, içedönük ve dışlayıcı milliyetçilik dalgasının yükselişe geçerek uluslararası sistemde hali hazırda etkin olan kırılğan ittifaklar düzenini pekiştirici etkide bulunabileceğini söylemek mümkündür.

Benzer şekilde küresel salgın ile ulusal mücadele tercihinin ve oluşturulan ulusal stratejilerin başarı performansı üzerinden uluslararası sistemde otoriter ve baskıcı rejimlerin güç ve meşruiyet kazanabileceği tartışmaları yapılmaktadır. Çin’in süreçten başarılı çıktığı, süreci iyi yönettiği ve özellikle uzun zamandan

beri kendi toplumunu kontrol etmek için kullandığı “dijital otoriter gözlem devleti” modelini tüm dünyaya ihraç edecek potansiyele sahip olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır (Wright, 2020). Bununla birlikte, Çin’in yayılmacı politikaları ve Devlet Başkanı Xi Jinping’in kolektif liderlikten güçlü tek adam modeline doğru konumunu güçlendirmek için adım atma girişimleri, Hong Kong’da isyanın çıkışına neden olmuş, Uygur ve Tibet sorunlarını daha fazla uluslararası gündeme taşımış, eğitimli orta sınıfta rahatsızlık meydana getirmiştir. Dahası Çin’in salgının önlenmesi konusunda ne kadar hızlı hareket ettiği, süreci ne derece iyi yönettiği gibi hususlar da soru işaretleriyle doludur. ABD, İtalya, İspanya, İngiltere, Almanya ve Türkiye ise demokratik kurumsal işleyişleri gereği şeffaf biçimde rakamlarını açıklamaktadır. Bu şeffaf durumun zafiyet olarak gösterilip gerçek rakamları sunmadığı düşünülen Çin ve diğer otoriter rejimlerin başarılı olduğu yönünde iddiaları savunmak çok da makul görünmemektedir. Her şeyden önce tüm dünyaya yayılması sürecinde Çin’in önemli payı olduğu artık yadsınamaz bir gerçektir. ABD ve Batılı ülkeler bir tarafa, bugün Rusya dâhil pek çok ülke Çin’in bu konuda sorumluluk taşıdığını ifade eder hale gelmiştir. Yine pek çok ülkede virüse ‘Çin Malı’ gözüyle bakılmaktadır ve İngiltere, Almanya ve ABD dahil birçok ülkede Çin’den tazminat talebinde bulunulabileceği konuşulur olmuştur.

Bu nedenle küresel salgın demokrasilerin güç ve prestij kaybetmesine, siyasi ve ekonomik krizlere yol açsa bile buradan Çin liderliğinde yeni bir uluslararası sistemin çıkmasının mümkün görünmediği ifade edilebilir. Kaldı ki günümüz konjonktüründe Çin’i, otoriter siyasal eğilimlerin yegane küresel temsilcisi olarak görmek de doğru değildir. Popülist liderlerin iktidarda olduğu diğer örnekler yanında Trump yönetimi de uzun dönemden beri ABD’yi içe kapatan, uluslararası alandaki varlığını geri

çekmeye çalışırken ırkçılığı ve göçmen karşıtlığını körükleyen, ekonomik ambargo araçlarıyla rakiplerini cezalandırma dış politika davranışları sergileyen bir aktöre dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle uluslararası sistemde salgın etkisiyle siyasal yapılar merkezli bir değişim olacaksa, ABD mi kazanacak Çin mi galip gelecek tartışmasından ziyade demokrasi mi yoksa yükselen sağın temsil ettiği otoriter eğilimler mi üstün gelecek tartışmasının yapılması daha doğru olacaktır.

Gerçekten de gelişmiş demokrasiler salgına hazırlıksız yakalanmış, aldıkları önlemler yetersiz kalmış ve bu durum uluslararası sistemdeki yerlerini sarsıcı bir görünümün ortaya çıkmasına yol açmıştır. İngiltere, İspanya, Fransa, İtalya ve ABD yönetimleri etkin önlem almakta başarısız olurken, Almanya nispeten daha başarılı bir performans sergilemiştir. Ne var ki o da Avrupa siyaseti içerisindeki geleneksel öncül rolünü bırakarak kendi ulusal mücadelesine odaklanmıştır. Buna karşılık, siyasal sistemleri itibarıyla daha hızlı karar alıp uygulamaya koyabilen Çin, Güney Kore, Tayvan, Japonya gibi yönetimler salgınla daha etkin bir mücadele görüntüsü vermiştir. Ne var ki bu durumdan, Kovid-19 karşısındaki bocalamanın Batılı demokrasilerin çöküşüne yol açacağı gibi bir çıkarımda bulunmak doğru olmayacaktır. Böyle bir yaklaşım, son yıllarda kendisini gittikçe daha fazla hissettiren aşırı sağ siyasete ve onun temsil ettiği otoriter, İslamofobik, yabancı düşmanı ve göç karşıtı programlara güç ve meşruiyet kazandırma riski taşıyacaktır.

Benzer şekilde, ulusal ve uluslararası kriz anlarında “kurtarıcı kahraman”lara duyulan ihtiyaç ve artan ilgi siyasal araştırmaların ortaya koyduğu toplumsal bir yönelimdir. Ulus-devletin ve milliyetçi siyasal tutumların yaygınlaştığı bir konjonktürde güçlü liderlere duyulan ihtiyacın ve bu profili sergileyen liderlerin yaygınlık kazanması mümkündür. Ancak aksi yönde ge-

lişmelerin de yaşanabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Popülist söylemlerin krizle mücadelede yetersiz kalması durumunda -ki bu kuvvetle muhtemeldir- rasyonel, şeffaf, çoğulcu ve katılımcı demokratik siyasal kurumların saygınlığı ve etkinliği artacaktır. Bu durum krizin ne kadar süreceği, nasıl yönetileceği ve ne tür sonuçlar doğuracağı ile bağlantılıdır. Kısa vadede korumacı ve popülist liderler ile güçlü ve güvenlikçi devlet mekanizmaları ortaya çıksa bile orta ve uzun vadede katılımcı demokratik siyasal formlara dönüşmesi muhtemeldir (Tisdall, 2020).

Diğer taraftan bu dönemde, salgınla mücadele şartlarının şekillendirdiği iç siyasal süreçler de devletlerin uluslararası sisteme daha güçlü aktörler olarak dönmesine katkı yapacaktır. Hem mücadele sürecinde hem de sonrasında ortaya çıkması muhtemel sosyoekonomik sorunların çözümü noktasında önemli roller üstlenmek durumunda kalacak devlet, toplumsal alandaki merkezi konumu ve önemini pekiştirecektir. Sınırların kapatılması, sosyal yardım politikaları, üretim ve tedarik güvencesi için ulusal seferberlik ilan edilmesi gibi mücadele araçları, devlet-millet bağımlı duygusal anlamda da güçlendirerek ulus-devletlerin uluslararası sistemdeki söz konusu güçlü konumunun ortaya çıkmasına hizmet edecektir.

Salgın süreci devletin toplumsal konumuna güç katarken, krizle baş edebilme ve toplumsal talepleri karşılayabilme kapasitesini de teste tabi tutmaktadır. Salgın ile mücadelede uluslararası süreç ve kurumların etkinlik gösterememesi, küresel dayanışma sergilenememesi ve bu nedenle ulusal mücadele stratejilerin öncelenmesi, ulusal mücadele gücü, kapasitesi ve becerisi olmayan devletlerde sosyoekonomik ve siyasal riskleri beraberinde getirecektir. Salgın bu tür devletlerin yönetim kabiliyeti ve meşruiyet zeminini aşındıracak, hatta bazılarının “çökmüş devlet”

konumuna düşmesine neden olabilecektir. Bu durum uluslararası sistemde sivil savaşların ve uluslararası terörün beslenebileceği otorite boşluklarının doğmasına yol açacaktır.

Diğer taraftan salgın sürecinin aynı zamanda aksi süreçleri de tetiklediği, bazı yerel savaşları durdurucu etki yapmaya başladığı da görülür. Suudi yönetimi, Yemen’de ilan ettiği ateşkesi küresel salgın bahanesine bağlamıştır. Pandemi şartlarında küresel petrol ihtiyacının ciddi oranda azalma eğilimi göstermesinin sonuçlarından birisi de Ortadoğu’daki vekâlet savaşlarının ve Arap Baharından itibaren sürekli tırmanan gerilimlerin yumuşama göstermesi olmuştur. Suriye ve Libya’daki savaşların da Yemen’dekine benzer şekilde, en azından geçici olarak, ateşkesle sonuçlanması şaşırtıcı olmayacaktır. Salgın merkezli korku ve endişenin daha baskın olduğu, mali ve insani kaynakların salgınla mücadeleye yoğunlaştırıldığı bir dönemde, yerel ve bölgesel çatışmaların gerileyeceğini beklemek yanlış olmayacaktır.

KOVID-19 GÖLGESİNDE ÇİN-ABD REKABETİ

Kovid-19'un küresel politikayı şekillendirici etkisinin önemli sütunlarından birisini de süper güçler politikası oluşturmaktadır. Günümüzde askeri ve ekonomik düzeyde en büyük iki devlet olan ABD ve Çin'in içerisinde buldukları rekabete salgının da dahil olması büyük güçler arasında geleneksel olmayan yeni bir kriz sürecinin başlamasına ortam hazırlamıştır. Her iki güç Kovid-19'u birbirlerine karşı kullandıkları bir propaganda aracı haline geldi. Salgının tüm dünyaya yayılmasında birbirlerini suçlayıcı politik söylemler üretmeye başlamıştır. Salgının ABD ve Çin arasında siyasi bir propaganda savaşına dönüşmesinin yanı sıra iki gücün virüse karşı tedavi üretim sürecinde ARGE faaliyet ve bütçelerinde hızlı bir artışa gitmesi teknolojik yarışın hızlanmasına da zemin hazırlamıştır. Tüm bu gelişmeler, mevcut tartışmaların sürdürüldüğü yeni bir soğuk savaş başlangıcını da tetikleyici niteliklere sahip görünmektedir.

Salgın öncesi dönemde ABD ve Çin arasındaki rekabet ve çatışma dinamikleri tümüyle geleneksel araçlar doğrultusunda şekil kazanmıştır. Bu durum ABD ve Çin arasında yeni bir güç dengesi mekanizmasını devreye sokmuş ve her iki devlet dünya politikası üzerindeki nüfuz alanını genişletme yönünde politika üretimine başvurmuştur. Bahse konu rekabetin temelleri Soğuk Savaş döneminin hemen ertesinde başlamış ve bu durumun en önemli nedeni olarak Çin'in, ABD öncülüğünde oluşturulan liberal ekonomik düzene büyük bir meydana okuma yaratma olasılığı gösterilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası erken dönemde ABD, sahip olduğu sert ve yumuşak güç araçları doğrultusunda uluslararası sistemin hegemon gücü konumuna yerleşmiştir. Bu dönemde elinde bulundurduğu materyal kapasitelerle birlikte yumuşak güç araçlarını

da dünya politikasında etkin bir biçimde kullanmaya başlayan ABD, akademik ve entelektüel çevrelerce uluslararası sistemin tek kutuplu yapısında lider olarak konumlandırılmıştır. Buna rağmen ABD'nin söz konusu konumu yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar dünya politikası uzun dönem aralığında ABD'nin tek bir süper güç olarak kalamayacağını ve yükselen güçlerin askeri ve ekonomik boyutlarda ABD'ye yeni bir meydan okuma yaratacağının sıklıkla üzerinde durmuştur (Mearsheimer, 2020; Allison, 2017). Bu tartışma 2017 yılında yayımlanan ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde açık bir şekilde belirtilmiştir.

Konu üzerine odaklanan akademik literatür ABD'ye en büyük meydan okumanın Çin tarafından gerçekleştirileceğini vurgulamış ve günümüzde iki ülkenin içerisinde bulunduğu ilişkiler işbirliği ve rekabet boyutunda bahse konu literatürü doğrular bir yapıya bürünmüştür. Yükselen bir güç olarak Çin'in günümüzde süper güç statüsüne yerleşmesine imkan sağlayan faktör ise hızlı ekonomik gelişimi olmuştur. 1979 yılında radikal bir ekonomik değişim reform programını uygulamaya koyan Çin, bu süreç itibarıyla ülke içerisinde serbest ticaret uygulamasına geçmiş ve dış yatırımların da kendi içerisinde faaliyet göstermesine olanak sağlayarak hızlı bir ekonomik gelişim trendi yakalamıştır. Bu koşullar Çin'i satın alma paritesi özelinde en büyük ekonomi konumuna yerleştirmiştir. Elinde bulundurduğu hızlı ekonomik gelişimle birlikte Çin, savunma ve askeri alanda da ABD'ye büyük bir meydan okuma yaratmış ve günümüzde ABD'nin hemen ardından 200 milyar dolarlık bütçeyle en büyük ikinci askeri güç konumuna evirilmiştir.

ABD ve Çin arasındaki rekabeti turandıran başlıca tetikleyici unsur 2016 seçimlerinde ABD'de Trump yönetiminin başa gelmesi olmuştur. Amerikan dış politikasının yeniden belirlen-

mesinde radikal bir inisiyatif alan Trump yönetimi “Yeniden Büyük Amerika/Önce Amerika” yaklaşımıyla birlikte özellikle Çin’i dış politika gündeminin başına yerleştirerek dünya politikasında yeniden tek süper güç olma arayışı içerisine girmiştir. Trump yönetimi bu politikasını Çin’e karşı ticaret savaşı başlatarak pekiştirirken Çin’in artan askeri ve siyasi etkisini çevreleme yönünde kısıtlamaya çalışmaktadır.

Üzerinde durulan askeri ve ekonomik yarışla birlikte ABD ve Çin arasındaki geleneksel rekabetin seyri Kovid-19 salgınıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Farklı bir ifadeyle, geçmişten günümüze iki devlet arasındaki rekabeti tırmandırıcı askeri ve ekonomik nitelikler, ABD ve Çin arasında Kovid-19 özelinde ortaya çıkan anlaşmazlığın birikimi özelliğini taşımaktadır. Her iki güç salgından lider konumunda ülke olarak çıkabilmek için yeniden askeri ve ekonomik araçlarını devreye sokmaktadır. İki süper güç arasındaki etkileşimin boyutu rekabetin yeni güvenlik yaklaşımları neticesinde belirlenmesine ortam hazırlamaktadır. Bununla birlikte hem ABD hem Çin’in küresel piyasaları doğrudan belirleyen iki güç olması ve salgının iki ülkenin iç pazarını belirsizliğe itmesi küresel bir resesyon endişelerini de ortaya çıkarmıştır.

Sürecin başında Trump yönetiminin Kovid-19’u doğrudan gündemine almaması ama ilerleyen süreçte virüsten en fazla etkilenen ülkenin ABD olması ekonomik belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomide beliren olumsuz tablo ülke çapında birçok eyaletin OHAL durumu ilan etmesine ve tüm ülkede ekonomik aktivitelerin büyük oranda duraksama içerisine girmesine neden olmuştur. Salgın neticesinde, Büyük Buhran zamanlarında nerdeyse geçerek, 30 milyondan fazla insan işsizlik başvurusunda bulunarak ABD tarihinde bu alanda bir rekor kırılmıştır.

Salgının Amerikan ekonomisi üzerinde diğer bir etkisi ise petrol fiyatları bağlamında ortaya çıkmıştır. Bilhassa Nisan ayı içerisinde petrole olan talebin büyük düşüş göstermesi ABD tarihinde ilk defa petrol varil fiyatının negatif yönde seyretmesine neden olmuştur.

IMF'nin ABD içerisindeki tüm bu dinamikleri baz alarak belirlediği tahminlerde 2020 yılında ABD'nin yüzde 5 oranında bir küçülme yaşayacağı varsaymaktadır (Jones, Palumbo ve Brown, 2020). Yine benzer bir şekilde hızla artmakta olan gerçek işsizlik oranının yüzde 25 gibi büyük sayıya ulaşabileceği tahmin edilmektedir. Ülke içerisindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için ABD'de Kongre 2 trilyon dolarlık bir bütçe hazırlarken bu bütçenin ilk aşamada yetersiz kalması neticesinde hükümet rezervlerinden 2.3 trilyon dolar gibi çok büyük bir ek bir bütçenin piyasaya sunulması kararı alınmıştır (Lempinen, 2020). Salgının ABD içerisindeki ekonomik boyutunun diğer bir etkisi GSYİH göstergelerinde öne çıkmıştır. Tahmin düzeyindeki verilere göre salgının ABD'nin GSYİH'sı üzerinde yüzde 2.4'lük bir küçülme yaratacağı düşünülmektedir (Duffin, 2020).

Öte yandan Çin de, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ve en fazla ticaret yapan ülkesi olarak Kovid-19 salgınından ekonomik olarak en çok etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. 2013-2018 yılları arasında tüm dünyanın ekonomik gelişiminin yaklaşık olarak yüzde 28'ini oluşturan Çin ekonomisinin salgın nedeniyle büyümesi ciddi oranda düşme eğilimindedir (Campell, 2020). ABD üzerindeki yarattığı etkiye benzer bir şekilde Çin'in GSYİH oranları da büyük düşüş görülmüş ve 2020 yılının ilk çeyreğinde GSYİH oranları yüzde 6.8 daralmıştır. Bu daralma Çin'in 1992 yılından beri yaşadığı en büyük düşüş olarak kendisini göstermiştir. Tüm dünya piya-

salarında olduğu gibi Çin içerisinde de ekonomik aktivitelerin yavaşlaması işsizlik oranlarında gözle görülür bir etki yaratmıştır. 2008 küresel ekonomik krizinin yarattığı etkiden bu yana işsizlik oranının en fazla artışa ulaşacağı beklenen Çin'in 2020 yılı için öngörülen işsiz sayısı 30 milyon olarak belirlenmiştir (France24, 2020). Buna rağmen Çin'in resmi kanallar aracılığıyla belirttiği verilere göre Kovid-19 vaka sayısının büyük ölçüde azalma göstermesi ülkenin kendi içerisinde yeniden toparlanma dönemine girmesine olanak sağlamıştır. IMF verileri Kovid-19 salgının Çin üzerinde bir etki yaratacağını kabul etse de 2020 yılında ülkenin büyüme oranlarını yeniden pozitif seyredeceğini varsaymıştır (Johnson, 2020: 6)

Salgının dünyanın en büyük ekonomileri olan ABD ve Çin içerisinde yarattığı ekonomik durgunluk küresel ekonomi üzerinde de bütünüyle bir etki yaratmaktadır. Bu küresel ekonomik kriz durumuna mukabil Kovid-19 salgınının ne kadar süre devam edeceği konusunun belirsizliği küresel ekonomi üzerinde de tümüyle olumsuz bir tablo çizilmesine neden olmaktadır. OECD, 2020 yılı içerisinde tüm küresel ekonomide yüzde 0.5 küçülteceğini varsaymaktadır (Jackson, 2020). IMF ise Kovid-19 salgınını 1929 Ekonomik Buhranı'ndan beri yaşanan en büyük kriz olarak tanımlamıştır. IMF verilerine göre 2020 yılında küresel ekonominin yüzde 3 daralacağı varsayılırken küresel ticaret yüzde 11 ve petrol fiyatlarının yüzde 42 azalacağı düşünülmektedir (Johnson, 2020: 5).

Tüm bunlara rağmen her iki ülke salgını bir dış politika gündemi durumuna getirmeyi ve birbirlerine karşı bir koz olarak kullanmayı da ihmal etmemiştir. Kovid-19'un ilk görüldüğü ülke Çin olmasına rağmen salgının merkezinin Mart ayı itibarıyla ABD'nin en önemli müttefiki olan Avrupa'ya kayması Çin

tarafından dış politikada etki alanını genişletmek için bir avantaj olarak görülmüştür. Özellikle İtalya ve İspanya gibi Avrupa ülkelerinde salgının hızlı bir artış trendi göstermesi Çin'in bu ülkeler üzerinde 'yardım diplomasisi!' başlatmasına olanak sağlamıştır. Bu yardımlarla uluslararası alanda itibarını artırma motivasyonu taşıyan Çin, Mart ayından itibaren İtalya ve İspanya'ya vantilatör ve maske gibi tıbbi malzemelerin yanı sıra burada salgının kontrol altına alınabilmesi için tıbbi ekiplerini bölgeye göndermiştir. Aynı şekilde Çin; Fransa, Belçika, Yunanistan ve Sırbistan'a da salgının kontrol altına alınması amacıyla yardımlarda bulunurken Çin'in büyük telekomünikasyon şirketi Huawei İspanya, İtalya, Hollanda ve Polonya'ya 2 milyon maske bağışlamıştır (Brattberg ve Le Corre, 2020). Genel bağlamda bakıldığında ise Çin Dışişleri Bakanlığı 80'den fazla ülkeye Kovid-19 salgınıyla mücadelede tıbbi yardım gerçekleştirdiğini duyurmuştur (MFA, 2020).

Avrupa'ya yaptığı tıbbi malzemelerin yanı sıra Çin farklı diplomatik araçlarla da Kovid-19 salgını üzerinden özellikle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde aktif bir dış politika yaklaşımı sergilemeye başlamıştır. Bu bölgede Çin video konferans yöntemi aracılığıyla salgının kontrol altına alınması yönünde tecrübelerini paylaşmıştır. Çin'in Avrupa üzerinde yürüttüğü salgın diplomasisi kimi çevrelerce 'Sağlık İpek Yolu' olarak tanımlanmıştır (Brattberg ve Le Corre, 2020).

Çin salgın üzerinden Avrupa'da itibarını artırma yönünde bir politika takip etmesine rağmen basın-yayın organlarıyla burada yanlış bilgilendirme ve propaganda faaliyetlerini de devreye sokmuştur. Bazı yayınlarda Çin'de ortaya çıkan virüsün esasında İtalya'dan geldiği iletilmiştir. Bu durum Çin'in Avrupa üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmasına neden olsa da Avrupa'ya

yapılan özellikle tıbbi yardımlar İtalya ve İspanya gibi ülkelerin temsilcileri tarafından olumlu karşılanmıştır. İtalyan Dışişleri Bakanı Luigi di Maio ve İspanya Başbakanı Pedro Sanchez Çin'e yardımlarından dolayı teşekkürlerini sunmuştur. Bu süreçte en önemli açıklamalardan bir diğeri ise Sırbistan'dan gelmiş ve Çin'i kendilerine yardım yapan tek ülke olarak açıklamıştır (Brattberg ve Le Corre, 2020).

Kovid-19 salgını Çin tarafından özellikle Avrupa üzerinde bir kamu diplomasisi çalışmasına dönüştürülmeye çalışılmasına rağmen küresel boyutta birçok ülke virüsün yol açtığı olumsuz etkiler üzerinde Çin'e karşı bir tutum belirlemesini de beraberinde getirmiştir. Bu ülkeler Çin'i Kovid-19'un tüm dünyaya yayılmasında başlıca sorumlu olarak görmekte, virüsü Çin içerisinde tutulmasında hiçbir önlem alınmadığının üzerinde durmaktadırlar. Bu koşulları takiben bazı ülkeler virüsün kendi üzerlerinde yarattığı zararların karşılanması amacıyla Çin'e tazminat davası açılabilceğini duyurmuştur (Erlanger, 2020). Çin'e karşı en büyük tepkilerden ikisi Almanya ve Hollanda'dan gelmiştir. Alman Bild gazetesinin virüsün Almanya'ya verdiği sağlık ve ekonomik anlamdaki zarardan Çin'i sorumlu tutması ve 160 milyar dolarlık bir tazminat çağrısında bulunması Çin'in Almanya'ya salgın konusu özelindeki yaklaşımını değiştirmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Çin'in Berlin Büyükelçiliği gazete ile büyük bir tartışma içerisine girmiştir. Benzer bir şekilde Hollanda'nın Tayvan konusundaki tutumunun Çin'in politikalarıyla zıt düşmesi sonucu Çin, Hollanda'ya yaptığı yardımları geri çekme kararı almıştır (Erlanger, 2020).

Çin'in Kovid-19 salgınında yaptığı yardımları bir propaganda aracına dönüştürmesi ve virüsün tüm dünyaya yayılmasında sorumlu tutulması Çin'in kendi içerisinde yürütülen bir araştır-

mada da açıkça belirtilmiştir. Çin'in en üst istihbarat kurumlarından birisi olan Çin Devlet Bakanlığı kontrolü altındaki CICIR tarafından yayımlanan rapor, 1989 Tiananmen olaylarından beri küresel çapta Çin'e karşı düşmanlıkta en fazla artışın yaşandığını vurgulamaktadır (Reuters, 2020). Salgın, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları, Hong Kong ve Tayvan meselesiyle birlikte Güney Çin Denizi üzerindeki anlaşmazlıkları geride bırakarak en büyük problem seviyesine ulaşmıştır. Günümüzde Çin karar alıcıları arasında ABD'nin yükselen etkisini daraltmak ve Asya'da çevreleme yönünde politikalar uyguladığına dair genel bir görüş birliği bulunmaktadır (Reuters, 2020).

Salgın üzerinden ABD'nin Çin'e karşı oluşturduğu politika Çin'in suçlanması ve sorumluluğu üstlenmesi üzerinden şekillenmektedir. Buna bağlı olarak ilk defa Nisan ayında ABD'de üst düzey yöneticiler Çin'in virüsü bir laboratuvar ortamında ürettiği ve yayılmasına kasten sebep olabileceğini iddia etmişlerdir. Başka bir istihbarat çalışması ise virüsün bilimsel bir çalışma sırasında üretildiği fakat laboratuvar ortamından bir kaza sonucu yayılmış olabileceği ihtimalleri üzerinde durmuştur. Tüm bu çalışmalara Trump ve Cumhuriyetçi Parti temsilcileri destek çıkmıştır. Amerikan istihbarat kaynaklarının açıklamalarından hemen sonra ABD Genelkurmay Başkanı Mark Milley, ABD'nin Kovid-19 virüsünün Çin'in kasten üretme ihtimalini üzerine yoğun bir çalışma yürüttüğünü belirtmiştir. ABD Savunma Bakanı Mark Esper de, Amerikan hükümetinin Çin'in virüsü kasten üretme ihtimali üzerine yoğun bir çalışma yapıldığını ileri sürmüştür (Campell, Atwood ve Perez, 2020). Çin ise ABD'nin kendisine yönelttiği suçlamaları reddetmektedir. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhao Lijian, Kovid-19 salgınının başından itibaren Çin'in pozisyonunun açık olduğunu vurgularken DSÖ'nün bu virüsün bir laboratuvar yapımı olamayacağını ileri sürmüştür. (Campell, Atwood ve Perez, 2020).

ABD Başkanı Trump ise salgın özelinde Çin'e karşı saldırgan bir söyleme başvurmaktadır. Salgının ABD'de başladığı ilk günden itibaren Kovid-19'u "Çin Virüsü" olarak tanımlarken virüsün Çin'de kasten üretildiğini iddia etmekte ve dünya ekonomisi üzerindeki maliyetinin tümüyle Çin tarafından karşılanması gerektiğini ileri sürmektedir. Sonradan ileri sürdüğü demeçlerle konuyu daha ileri boyuta taşıyan Trump, virüsün Wuhan'da bir silah laboratuvarında üretildiğini ve kaza eseri buradan yayıldığını iddia etmiştir. Çin'i baş sorumlu gören Trump yönetimi ABD'de virüs nedeniyle yaşamını yitiren kişi başına 10 milyon dolar talep edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Trump'ın tazminat çağrısına Senato'da Cumhuriyetçi Parti'den de büyük bir destek çıkmış ve Missouri Başsavcısı virüsün zararlarının karşılanması için tazminat davası sürecini başlatmıştır (Erlanger, 2020). Trump ayrıca virüsün kontrol edilememesinden DSÖ'nü de sorumlu tutması ve DSÖ'ye ayırmış olduğu bütçeyi geri çekmesi Çin'in DSÖ'de etki alanını arttırabilme imkanını doğurmuştur (Duran, 2020).

Başta ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin salgın konusundaki suçlamaları üzerine Çin, tüm sorumlulukları reddeden bir söylem üretmiştir. Çin'in virüsü kendi içerisinde büyük ölçüde kontrol altına almasının ardından sağlık diplomasisi yürütmesi ilk başlarda özellikle Avrupa ve farklı coğrafyalar üzerinde yeniden bir güven inşasına oluşumunu tetiklese de bu durum Çin Komünist Partisi ve Çin medyası tarafından bir propaganda aracı haline dönüştürülmesi Çin'in yükselen bir güç olarak küresel imajına yeniden zarar vermiştir. Bu duruma paralel bir şekilde Avustralya'nın virüsün yayılmasında Çin'e karşı soruşturma başlatması sonucu Çin'in Avustralya'ya tehdit içeren söylemlerle cevap vermesi ülkenin uluslararası arenadaki görünümüne başka bir boyutta zarar vermiştir (Erlanger, 2020).

İçerisinde bulunduğumuz salgın döneminde olduğu gibi salgın sonrası dönemde Çin ABD'nin dış politika gündeminin başında kalmaya devam edecektir. Başkan Trump ve Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun Kovid-19'un salgın durumuna gelmesinde Çin'i suçlayıcı söylemleri ilerleyen dönemlerde devam edeceği açıktır. Bu durum iki devlet arasında doğrudan bir çatışma durumu oluşturmaktan daha çok yeni bir soğuk savaş yansımalarını da beraberinde getirecektir (Yalçın, 2020).

Sonuç olarak, 2000'li yılların başı itibariyle uluslararası sistemde derinliğini arttırmaya başlayan ABD ve Çin arasındaki askeri ve ekonomik rekabet Kovid-19 salgınıyla birlikte farklı bir evreye geçiş yapmıştır. Her iki ülkenin ekonomileri salgın sürecinde büyük bir zarara uğramış ve doğrudan dünya ekonomisini bütünüyle etkilemiş ve küresel resesyon tehlikesini ön plana çıkarmıştır. Kovid-19 salgınının yarattığı bu etki her iki ülke tarafından farklı şekilde yorumlanmasıyla ABD ve Çin yeni bir dış politika gündemi belirlemeye başlamıştır.

İki devlet arasında askeri ve güvenlik rekabete paralel Trump yönetiminin Amerikan şirketlerinin Çin'den çekilmesi önerisiyle başladığı ticaret savaşları iki devlet arasında ekonomik rekabetin belirleyici faktörleri olmuştur (Stubly, 2019). ABD'nin bu kararı Almanya ve Güney Kore gibi ülkeleri de yakından etkilemiş ve bu ülkeler büyük firmalarını Asya bölgesindeki diğer ülkelere konuşlandırma kararı almıştır (Deutsche Welle 2019; Yeon-soo, 2019). Bununla birlikte iki ülke arasında dijital alanda rekabetin üst seviyeye ulaşması ilerleyen dönemlerde teknolojik bir yarış özelinde uluslararası politikanın şekillenmesini de beraberinde getirecektir (Council on Foreign Relations, 2019; Wright, 2020) Tüm bu dinamikler birlikte ele alındığında Kovid-19 salgını iki ülke arasındaki ilişkileri daha da karmaşık boyuta iten bir süreç konumuna evrilmiştir.

Bununla birlikte salgın sonrası süreçte Çin'in ABD öncülüğünde kurulan liberal küresel sisteme yeni araç ve dinamiklerle meydan okuma ihtimali de iki ülke arasındaki rekabeti etkileyebilecektir. Çin'in mevcut liberal sistem aracılığıyla ekonomik gelişimini sağladığı üzerine hakim bir görüş bulunmaktadır (Bo, 2018). Buna rağmen tersi bir şekilde diğer farklı görüşler Çin'in liberal düzeni üst seviyede güce ulaşmak için bir araç olarak kullandığını ileri sürerken Çin'in bu düzeni uygun zamanı geldiğinde değiştirme girişiminde bulunacağını iddia etmektedir. Bu süreçte Çin salgını fırsata dönüştürme yönünde agresif bir dış politika yapımına başvurarak özellikle Avrupa gibi büyük ekonomiler üzerinde etki alanını arttırmaya çalışmaktadır. Buna rağmen Çin'in uygulamaya koyduğu siyasi propaganda uygulamaları belli bir düzeyde halihazırda var olan olumsuz itibarını tekrar gün yüzüne çıkarmıştır.

Çin'e benzer bir şekilde Kovid-19 ABD iç ve dış politikasında da yeni belirleyicileri gündeme getirmiştir. Vaka sayısı oranının büyük çoğunluğunun ABD'de olması ve başta petrol ve işsizlik alanlarında ekonominin büyük bir zarar görmesi, ilerleyen dönemlerde ABD'de karar alım sürecindeki yenilikleri de beraberinde getirebilir. Bununla birlikte Kasım 2020 ABD başkanlık seçimleri Demokrat Parti adayı Joe Biden ve Trump arasındaki rekabetin Kovid-19 salgını ve etkileri üzerinden büyük ölçüde şekilleneceği aşikardır. Demokrat ve Cumhuriyetçi kesimlerin dış politika geleneklerinin ve Çin'e karşı yaklaşımının farklılık göstermesi 2020 sonrası dönemde ABD ve Çin arasındaki rekabetin yeni bir boyuta geçme ihtimali bulunmaktadır. Bu çerçevede, kimi çalışmalar ise, ilerleyen dönemlerde Trump yönetiminin uygulamaya koymaya çalıştığı izolasyon temelli dış politika yapımından uzaklaşacağı ve salgınla mücadele gibi alanlarda küresel işbirliği ve diyalog unsurlarını baz alan liberal dış politika oluşumuna başvuracağını ileri sürmektedir (Burns, 2020).

AVRUPA BİRLİĞİ ÇÖZÜLÜR mü?

Salgınla mücadele sürecinde uluslararası işbirliğinin oluşmaması, uluslararası örgütlerin sessizliği ve yetersizliği bu kurumlara olan güveni sarsmış varlıklarının sorgulanmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği'nin de bu süreçten en ağır hasarı alan uluslararası aktörlerden birisi olacağı yaygın kabul gören görüşler arasındadır. Hem salgının neden olduğu negatif etkiler bakımından hem de üyeleri arasında meydana gelen derin çatlaklar açısından AB'nin büyük bir krizle karşı karşıya kalacağı beklentisi var. Aslında bu durumun AB'nin uzun süredir içine sürüklendiği sorunlar yumağının bir uzantısı olduğu söylenebilir. Sorunlardan bazıları şunlardır:

- Güneydeki ekonomik krizin neden olduğu belirsizlik;
- Avrupa çapında popülist ve aşırı sağ siyasi partilerin artan başarısı;
- İngiltere'nin ayrılma kararı;
- Avro bölgesi ekonomilerinin durgunluğu;
- Göçmenler konusunda asgari insani dayanışma bile sergilenmemesi;
- Dini ve etnik azınlıklara karşı her geçen gün hoşgörünün azalması;
- Dış politika alanında oldukça etkisiz hale gelmesi.

Tüm bu sorunlar Birlik hakkında zaten ciddi soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştu. Salgın de dahil krizler karşısında AB araçlarının yetersiz kalması ve dayanışma eksikliğinin merkezkaç etkileri salgınla birlikte daha da görünür olmuş, Avro ve Schengen sistemi hatta Birliğin geleceği sorgulanır hale gelmiştir.

AB'nin salgın ile mücadelede gizlenemez hale gelen krizlerde ağır kalması gerçeği, Luuk van Middelaar (2019)'a göre, Bir-

lik üyelerinin sahip olduğu ulusal gündemler nedeniyle ortaya çıkan ikili siyasi süreçler arasındaki uyumsuzlukla açıklanabilir. Bunlardan ilki ‘kurallar siyaseti’; diğeri ‘olaylar siyaseti’dir. Kurallar siyaseti çoğunlukla AB kurumları, prosedürleri ve anlaşma hükümleriyle işlevsellik kazanırken; olaylar siyaseti gündelik gelişmelere göre üye ülkelerin kendi siyasi ajandaları çerçevesinde ad hoc olarak şekillenmektedir. Bu nedenle yaşanan krizler sırasında AB’nin genellikle kurallar siyasetine göre hareket etmesi ve bu süreçlerin de krizlere hızlı cevap verebilecek bir tarzda tasarlanmamış olması nedeniyle, üye ülkelerin kriz karşısında beklentilerini en azından kısa vadede karşılayamamaktadır (Buras, 2020).

Daha önce de değinildiği gibi salgın, AB içerisinde çözüm bekleyen krizlerin nerdeyse hiç biri makul ve kalıcı bir çözüme kavuşturulamamışken ortaya çıkmış ve mücadele süreci söz konusu krizleri daha da derinleştirecek olumsuz deneyimlere sahne olmuştur. Üye ülkeler kendi imkânlarıyla mücadele etme durumunda kalırken, AB kurumları üye ülkeleri koordine etme ve yardım ulaştırma konusunda harekete geçememiştir. Ancak uzun bir aradan sonra ve salgının hasarı ciddi boyutlara ulaşınca en fazla etkilenen üye ülkelere sınırlı da olsa finansal destek verilmesi kararlaştırılmış, bu oldukça sınırlı kalan girişim bile AB içerisindeki Kuzey-Güney ayrımı ve tartışmalarını gün yüzüne çıkarmıştır. Kuzey ülkeleri kronik ekonomik sorunlar yaşayan ve bunların yükünü AB’ye taşıyan Güney ülkelerine yeni kaynaklar sağlanması konusunda oldukça gönülsüz davranmıştır.

Öte yandan, üye ülkelerin salgınla ulusal mücadele stratejileri de AB’nin değerler birliği olmaktan ziyade bir tür çıkar birliğini temsil ettiğini ortaya koymuştur. Nitekim Birliğin hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi temel değerleriyle çelişir biçimde

sınırların kapatılması, tıbbi ekipman dolaşımını içeren ticari faaliyetlerin askıya alınması, hatta dışarıdan sipariş edilen tıbbi ürünlere hedef ülkeye ulaşmadan diğer üyeler tarafından el konulması gibi kalıcı iz bırakabilecek yollara başvurulabilmiştir. Bu gelişmeler, AB'nin bir değerler ailesi olmaktan ziyade tipik uluslararası örgütlerde olduğu gibi rasyonel çıkar birliği olduğunu göstermiştir. AB'nin en çok ihtiyaç duyulan dönemde dahi etkisiz kalması, üye ülkelerin süreçte yalnız bırakılması ve dayanışma gösterilememesi, salgın sonrasında üye ülkelerin daha çok tek taraflı politikalara yönelmesini beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır. Bu durumun AB bünyesinde zaman zaman gündeme taşınan meşruiyet krizini daha da derinleştirebileceğini söyleyebiliriz.

Gerçekten de Birlik ruhunu teşkil ettiği düşünülen 'Avrupa Dayanışması' an itibariyle mücadelenin hiçbir aşamasında gösterilemedi. Aksine Birlik ilkeleriyle bağdaşmayan resimler sergilendi. Bu nedenle özellikle İtalya ve İspanya devlet yetkililerince yapılan açıklamalar Birliğin "entübe" sürecine girdiği izlenimini vermektedir. Bugüne kadar AB'ye karşı yapılan eleştiriler ya Türkiye örneğinde olduğu gibi üyelik sürecindeki ülkelere ya da üye olmayan ülkelere gelirdi. Bugün ise AB neredeyse ilk defa üye ülkeler ve vatandaşları tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir. Bu durum AB açısından önemli bir güven kaybı demektir. Bölgesel işbirliği ve örgütlenmelere rol model olduğu düşünülen yapı tarihinin en kritik sürecinden geçiyor görüntüsü vermektedir. Önemli üyelere ortaya çıkan söz konusu olumsuz görüntüler AB'nin etki gücünü zayıflatacağı ve AB dayanışmasını ciddi oranda sarsacağı düşünülmektedir.

Nitekim bunun emarelerinin açıkça ortaya çıktığı görülmektedir. Almanya'da birçok yoğun bakım yatağı boştayken, İspan-

ya ve İtalya’da pek çok insan yatak eksikliği sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Gün geçtikçe artan vaka sayıları nedeniyle İspanyol ve Fransız sağlık sistemleri çökerken ihtiyaç duyulan yardım sağlanamamıştır. Dahası Fransa ve Çekya’nın İtalya’ya gitmekte olan, yine Fransa’nın İspanya tarafından sipariş verilen maske ve solunum cihazlarına geçmiş dönem korsanlıklarını hatırlatırcasına el koyması gerek iç gerek dış gözlemciler için şok etkisi yaratmıştır (Yetim, 2020; Altunkaya, 2020). Gelişmeler karşısında İtalya’nın AB Daimi Temsilcisi Maurizio Massari “Hiçbir AB ülkesi Avrupa Komisyonunun bize yardım gönderilmesi çağrısına cevap vermedi. Sadece Çin tek taraflı olarak yardım teklif etti. Bu durum Avrupa dayanışması bakımından hiç de iyi bir işaret değil. Eğer bir an önce uyanmazsak tarihe 1914’deki uyurgezer şekilde Birinci Dünya Savaşına sürüklenen liderler gibi geçeceğiz” uyarısında bulunma ihtiyacı duymuştur. Aynı şekilde İspanyol Başbakan Pedro Sanchez “vatandaşlarımız ölüyor ve hastanelerimizin kapasitesi doldu. Ya şimdi dayanışma sergileriz ya da hiçbir zaman. Avrupa’nın geleceği söz konusudur” diyerek krizin Birlik için kalıcı sonuçlar doğurabileceğini hatırlatmıştır.

AB’nin kurumsal müdahalede bulunamaması, Birlik bünyesinde etkin bir dayanışma sürecini başlatıp koordine edememesi nedeniyle üyelerin, mücadele sürecinde olduğu gibi, sonrasında da AB kurumları yerine devletlerine sarılması sonucunu getirebilir. Benzer şekilde, dayanışma eksikliği ve tıbbi malzeme edinişi konusunda yaşanan rekabetin yaratacağı hayal kırıklıkları dolayısıyla salgın sonrası dönemde AB’yi ayakta tutmanın kolay olmayabileceği yaklaşımı oldukça yaygındır. Dahası AB bünyesinde salgın sürecinin yaratacağı olası bir gevşemenin, aşırı sağın güçlenmesi ile birlikte düşünüldüğünde, Birlik içinde ve dışında oluşacak yeni ittifak girişimlerine yol açması da ihtimal

dahilindedir. Tüm bunlara rağmen, oluşan riskin farkında olarak AB'yi ayakta tutma ve süreci en az hasarla atlatma yönünde irade ve çabanın da olduğunu görmekteyiz. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Josep Borrell (2020), salgınla mücadele sürecinde küresel işbirliğinin önemine işaret ederken, AB'nin hem içeride hem de Birlik sınırları dışında uluslararası işbirliğini etkin tutma yönünde ısrarcı olacağını teyit etmektedir.

Bu tür girişimlere rağmen, en azından ilk aşamada Avrupa Birliği bünyesinde görülen dayanışma eksikliğinin, salgından ciddi düzeyde etkilenen İtalya ve İspanya gibi ülkelerin tek başına bırakılmasının, önce de değinildiği üzere, Birliğin geleceğini tehlikeye düşürebilecek argümanlara güç kazandırdığı da bir gerçek. Bu durum bir taraftan üye ülkelerin birbirlerine ve Bürüksel'e karşı kuşkularını beslerken, diğer taraftan da Birliği uluslararası oyunu değiştirebilecek dış etkilere açık hale getirmektedir. AB ülkelerinin sağlayamadığı yardımların, başta Rusya ve Çin olmak üzere dışarıdan sağlanması, Birlik içinde endişe yaratmışa benziyor.

Bu nedenle, ilk dalganın ulusal hükümetler tarafından karşılanması ertesinde AB'nin devreye girmesi, tıbbi malzeme ve ekonomik kaynak konusunda üye ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanması için AB kurumlarının etkin rol üstlenmeye başlaması beklenmektedir. Kriz anında yalnız bırakılmayla oluşan hayal kırıklıklarının hem salgınla mücadele sürecinde sağlanacak yardımlarla, hem de takip edeceği düşünülen mali kriz ve işsizlik gibi ekonomik sorunların aşılmasında bir tür Marshall Planı'yla tamir edilmesi yoluna gidilecektir. Nitekim elinizdeki metnin yazım aşamasında, AB liderlerinin salgından en fazla zarar gören ülke ve sektörlerle dönük ve 540 milyar Avroluk kısmın acil kullanımını öngören bir "kurtarma paketi"nde anlaştıkları açıklandı

(Euronews, 2020). Bu nedenle, Kovid-19 deneyimi her ne kadar belirli bir sarsıntıya neden olsa, ciddi iç eleştirilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlasa ve Birlik karşıtı kesimler söylemine güç katsa da Birliğin tamamen dağılmasıyla sonuçlanacağını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

TÜRKİYE VE BÖLGEYE ETKİLERİ

Türkiye'nin Kovid-19 ile mücadele konusunda diğer önemli ülkelerle karşılaştırıldığında başarılı bir performans ortaya koyduğu söylenebilir. Son dönemlerde yapılan yatırımlar sayesinde güçlü bir sağlık alt yapısına sahip olması ve olayın ortaya çıkışından itibaren süreci iyi yönetmesi yakalanan başarının gerisinde yatan neden olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ABD, İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin salgın ile mücadele sürecinde beklenmedik şekilde kötü resim vermeleri, sağlık sistemlerinin yetersiz kalması ve temel sağlık malzemeleri konusunda sıkıntı yaşamaları Türkiye'nin ortaya koyduğu performansı daha da görünür kılmıştır. Dünyada önemli ülkeler yardım talebinde bulunurken, Türkiye'nin tedarikçi ülke olarak ortaya çıkması kamu diplomasisi açısından yararlı olmuştur.

Bu süreçte yüzden fazla ülke Türkiye'den ya yardım istemiş ya da tıbbi malzeme satın alma talebinde bulunmuştur. Başta İtalya, İspanya, İngiltere, Çin, ABD, Almanya, Kuzey Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Bosna Hersek, Kosova, Bulgaristan, Kolombiya, Filipinler, Libya, Tunus, Filistin, Irak, Lübnan, İsrail ve İran gibi ülkeler olmak üzere 50'nin üzerinde ülkeye tıbbi malzeme yardımında bulunulmuştur. Diplomatik ilişkimiz bulunmayan Ermenistan'ın tıbbi yardım çağrısının bile cevapsız bırakılmamış olması, Türkiye'nin insani hassasiyetleri öncelleyen dış politika yönelimine önemli bir örnek oluşturmuştur. İlgili ülkelere gelen olumlu tepkiler yanında ülkemizin sağladığı yardımlar NATO dayanışmasına örnek teşkil etmiş, Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Türkiye'nin yaptığı yardımları NATO'ya mal ederek, "NATO müttefiklerinin birbirlerini desteklediğini görmekten gurur duyuyoruz. Birlikte daha güçlüyüz" ifadelerinde bulunmuştur.

Öte yandan DSÖ Acil Durumlar Programı Direktörü Mike Ryan, Türkiye'nin Kovid-19 salgınına karşı mücadelede zor durumda kalan ülkelere verdiği tıbbi malzeme desteğine minnettar olduklarını belirtmiştir. Hem devlet hem de uluslararası örgütler düzeyinde oluşan imajın, pandemi sonrası dünyada ülkemizin mevcut dış politika çıkarlarının korunmasına ve oluşması muhtemel yeni uluslararası dengeler içinde avantajlı konum edinmesine ciddi katkısı olacağı söylenebilir.

Çin ve Rusya'nın bu süreçte zor durumda kalan ülkelere sağladıkları yardımlar üzerinden etki alanı kurma çabası içinde olduğu göz önüne alınırsa İtalya, İspanya ve İngiltere başta olmak üzere küresel mücadeleye yapılan katkıların ülkemiz için de etkin bir dış politika aracına dönüştürülmesi mümkündür. Özellikle yakın çevremizde yer alan Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine Çin, ABD, AB ve Rusya etkisini azaltabilmek için bu tür yardımların içinden geçtiğimiz süreçte kilit rol oynayabileceği gözden kaçırılmaması gerekir.

Türkiye'nin çevresindeki en etkin güç olan AB'nin gevşemesi, iç gerilimler ve çekişmeler yaşaması, ülkemizi bölgesel bir güç olarak daha da ileriye taşıyabilecektir. Türkiye özellikle salgın konusunda zamanında müdahalesiyle bölgede öne çıkmış ve şu ana kadar başarılı bir performans sergilemiştir. Balkan ülkelerinin gevşeyen veya güç kaybeden AB yerine yönlerini Türkiye'ye dönmeleri muhtemeldir. Bundan sonraki süreçte Türkiye, salgınla mücadelesini başarılı bir şekilde yönetmeye devam ederken başta bölge ülkeleri olmak üzere gelen talepleri karşılamayı da sürdürebilirse, Kovid-19 sonrası dünyanın önemli ülkelerinden biri olarak yeni süreçte yerini alacaktır.

Salgının Ortadoğu'ya ilişkin yansımaları ise dört açıdan değerlendirilebilir:

1. Son 20 yılda bölgede yaşanan gelişmeler zaten oldukça zayıf ve halkına hizmet konusunda başarısız olan devletleri ‘çökmüş devlet’ statüsüne getirmiştir. 2003’ten sonra Irak’ta yaşanan güç boşluğu, bölgesel nüfuz mücadelesi ve Arap Ayaklanmaları Ortadoğu’nun jeopolitiğini derinden sarsmış ve bu süreçte zayıflayan devletlerin etkin önlem alabilmesini neredeyse imkânsız hale getirmiş, salgının bölgede kontrolünü oldukça güçleştirmiştir (Wright, 2020).
2. Bilindiği üzere yaşanan iç savaşlar bölgede hem iç hem de dış göçü tetiklemiştir. Zaten sosyal, siyasal ve ekonomik yönleriyle bir güvenlik meselesi olan göç olgusu pandemiyle birlikte sağlık boyutu da kazanmış, bölge güvenliğine bu açıdan da tehdit teşkil eder hale gelmiştir.
3. İran’ın salgın ile mücadelede geç ve yetersiz kalmasıdır ki bölgedeki Şii silahlı gruplarla ilişkisi düşünüldüğünde, bu durum daha da anlam kazanmıştır. Salgınla mücadeleye yoğunlaşan yönetimin, salgın kontrol altına alınamadığı sürece, bölgedeki vekalet savaşlarına ilgisini devam ettirmesi pek mümkün görünmemektedir. Buna karşın ağır ambargo baskısı altında bunalan ve salgından çok ciddi biçimde etkilenen İran’ın, özellikle ilaç ihtiyacını ambargo sebebiyle karşılayamaması nedeniyle yakın vadede ABD ile masaya oturması muhtemel görülebilir. Tüm dünya Çin’e uçuşlarını kapatmışken tek kapat(a)mayan ülkenin İran olması ambargo nedeniyledir. Ancak bu durum ülkeye virüsün hızlı bir şekilde taşınmasına neden olmuş, rejimin sorgulanmasına kapı aralamıştır.
4. Ortadoğu’daki iç savaşlarda yer alan gruplara gerek ideolojik sempati, maddi çıkar beklentisi, gerekse çeşitli ülkelerin yönlendirmesi neticesi farklı ülkelerden çok sayıda

yabancı savaşçı katılımı söz konusu olmuştur. Bu kişiler kontrolsüz ve sağlıksız şartlarda bulunmaktadır. Salgın göreceli olarak kontrol altına alındıktan ve ülkelerine dönme şartları oluştuktan sonra, söz konusu yabancı savaşçıların transit ülke olarak kullanmaları muhtemel olan ülkemiz için salgında ikinci bir yayılma dalgasına neden olmaları riski vardır. Bu tür geçişlerin de sınırda tespit edilmesi ve yakalanması ülkemiz için, diğer açılardan olduğu kadar, salgın sonrasında sağlık boyutuyla da önemli hale gelmiştir.

Bağlantılı olarak ülkemiz karşısında duran bir diğer risk unsuru virüsün Suriye'deki çatışma bölgelerinde yayılım göstermesidir. Gerek Suriye'nin gerek Irak'ın kuzey bölgeleri sağlık hizmetlerinden yoksun olduğu gibi terör örgütlerinin de faaliyet alanı haline gelmiştir. Bölgede denetimsizlik, düzen ve siyasi otorite boşluğu salgına karşı ihtiyaç duyulan düzeyde ve yoğunlukta mücadele verilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ülkemiz içinde salgının hızı düşüşe geçse bile virüsün Kuzey Irak ve Suriye'de yayılması durumunda yeniden Türkiye'ye sıçrama ihtimali olacaktır. Dolayısıyla terörle mücadele alanları olan Kuzey Irak da dahil, Suriye stratejimiz çerçevesinde sağlık boyutu da mutlaka göz önünde bulundurulması gerekecektir.

Dahası yaklaşık 3.6 milyon Suriyeli sığınmacıya ek olarak Irak ve Afganistan kökenli önemli sayıda mülteci de ülkemizde bulunmaktadır. Aynı şekilde yaşam koşulları düşünüldüğünde, bu grupların salgından daha kolay etkilenebilecekleri ve virüsün bu gruplarda daha kolay yayılabileceği ihtimaliyle tedbirler alınması gerekecektir. Ayrıca ülkemizde bulunan bu gruplara yönelik, salgın sürecinde yabancı düşmanlığının artabileceği de muhtemeldir ki bu yönde emareler bazı sosyal ve geleneksel medyada görülmeye başlanmıştır. Yabancılara yönelik düşman-

ca ve şiddet içeren saldırıların, kamu düzeni ve kamu otoritesine yönelik de tehdit oluşturabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Göç konusunda ülkemizde yaşayan Suriyeli sığınmacılar kadar, rejimin saldırılarından kaçarak Suriye'nin kuzeyindeki sınır hattına ve İdlip'e sığınan Suriyeliler de Türkiye'nin göz ardı edemeyeceği bir mesele olacaktır.

TESPİTLER VE DEĞERLENDİRMELER

- Kovid-19 salgınında uluslararası kurumların etkisiz kalması, devletleri salgınla mücadele hususunda yalnız bırakmaktadır. Salgını kendi imkânlarıyla kontrol altına almaya çalışan devletler için, salgın sonrası dönemde uluslararası mekanizmalara güvenmekten ziyade kendi kendilerine yetme davranışının daha rasyonel bir seçenek olarak belirmesi ihtimal dahilindedir.
- Böyle bir ortamda Türk Dış Politikası açısından yeni fırsatlar ve tehditler ortaya çıkmaktadır:
 - ◊ Türk Dış Politikasının kurumsal güvenlik garantilerine gereğinden fazla yaslanmaması ve *kırılgan ittifaklar sistemine* hazırlıklı olması gerekmektedir.
 - ◊ Türkiye'nin salgınla mücadele kapsamında yapılan dış yardımlara devam etmesi yerinde olacaktır. Devletlerin salgınla mücadelede yalnız kaldığı bu dönemde yapılan yardımlar önemli yumuşak güç araçlarına dönüşebilir.
 - ◊ Bu doğrultuda, salgın kapsamında AB kurumlarıyla sorunlar yaşayan İtalya, İspanya başta olmak üzere AB ülkeleriyle *salgın diplomasisi* yoluyla ilişkilerin geliştirilmesi önemlidir, çünkü bu durum ilerleyen dönemlerde Avrupa ile ilişkiler ve Doğu Akdeniz jeopolitiği minvalinde Türk Dış Politikasının hareket alanını genişletebilir.
- Salgını öncesinde ABD ve Çin arasında cereyan eden ticaret savaşlarıyla yabancı firmaların Çin'den çıkış süreci salgının ortaya çıkardığı dinamikler neticesinde hızlanacaktır.
 - ◊ Türkiye bu durumu kendisi için avantaj teşkil ettiğini görerek yatırım fırsat ve imkânlarını genişletmelidir.

- ◊ Bu hususta özellikle Çin'den çıkan ve Avrupa-Avrasya pazarlarına yönelik üretim yapan firmalara öncelik verilmelidir.
- Salgının yayılım alanına bakıldığında Afrika kıtası hali hazırda çok fazla hasar almamış gibi görünmesine karşın davranışsal yayılım karakterine bakıldığında Afrika ülkelerinin de yıkıcı sonuçlarla karşılaşacağı söylenebilir.
 - ◊ Buradan hareketle Türkiye'nin Afrika'yla kuracağı erken salgın diplomasisi diğer ülkelere karşı avantaj sağlayacaktır.
 - ◊ Bu konuda Türkiye'nin stratejik hedefleriyle uyumlu öncelikli yardım yapılacak Afrika ülkeleri belirlenerek diplomasi bu doğrultuda yürütülmelidir.
- Kovid-19 sürecinde gıda arz güvenliğinin önemi net biçimde ortaya çıkmıştır. Birçok devlet gıda ürünlerinin ihracını durdurarak gıda arz istikrarını korumaya çalışmaktadır. Bu durumun, salgın sonrası dönemi de etkileme potansiyeli vardır.
- Nitekim salgın, gıda ürünlerini stratejik mal haline getirmiştir. Dolayısıyla devletlerin, gıda ürünleri temininde dışa bağımlılıklarını azaltma, bu mümkün değilse bağımlılıklarını birkaç alternatif üzerinden çeşitlendirme yoluna gitmeleri beklenmektedir.
 - ◊ Türkiye'nin tarımsal üretim potansiyeli göz önüne alındığında gıda üretiminde kendi kendine yetebilme kapasitesine sahiptir. Ayrıca gıda temininde dışa bağımlı ülkeler için istikrarlı bir alternatif sunabilecek potansiyeli de vardır.
 - ◊ Dolayısıyla gelinen noktada Türkiye için önemli fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu açıdan gıda üretimi ve tedariki meselesinin stratejik bir mesele olarak ele alınması Türkiye'ye gelecekte siyasi ve iktisadi yararlar sağlayacaktır.

- Salgın ile birlikte neredeyse tüm bireyler, şirketler ve hatta resmi kurumlar faaliyetlerini büyük oranda sanal ortama taşımaktadır. Bu yönüyle zaten var olan ve gittikçe hızlanan dijitalleşme süreci, siber güvenlik hususunda tehditlerin beklenmedik biçimde artmasını beraberinde getirecektir.
 - ◊ Dolayısıyla, Türkiye açısından da, siber güvenlik alanındaki önlemlerin önemi eskisine göre çok daha fazla artmıştır.
 - ◊ Türkiye'nin kapsamı ve etkinliği artan internetteki veri ve haber akışını kontrol edebilmesi, uluslararası politikada daha etkili bir aktör olmak açısından elzem hale gelmiştir.
- Kovid-19 ortaya çıkardığı sosyal, ekonomik ve siyasi riskler nedeniyle zayıf ve istikrarsız devletlerin başarısız devletlere dönüşmesi riskini barındırmaktadır. Başarısız devletlerin artması dünyanın birçok yerinde otorite boşlukları meydana getirecektir. Dolayısıyla iç savaş potansiyeli, terör örgütlerinin güçlenmesi ve düzensiz göçlerin yaygınlaşması gibi hadiseler yol açacaktır.
- Bu açılardan, salgının uluslararası barış ve güvenliği olumsuz etkileri dikkate alınarak Türkiye'nin salgın sonrası gelişmelere yönelik hazırlıklar yapması gerekmektedir. Türkiye açısından bu konuda şu hususlar dikkate değerdir:
 - ◊ Düzensiz göçün istikrarsız bölgelerden istikrarlı bölgelere doğru bir insan hareketi başlatacağından hareketle, Türkiye hem göçün hedef ülkesi hem de geçiş güzergâhı olma potansiyeli taşımaktadır.
 - ◊ Salgının, Türkiye'nin faaliyet gösterdiği Orta Doğu ve Afrika'da zaten istikrarsız olan devletlerin başarı-

sız devletlere dönüştürme ihtimali daha yüksektir. Bu bakımdan risk hesaplaması yapılarak hangi devletlerin başarısız devletlere dönüşme potansiyeli olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

- ◇ Bunun yanında söz konusu devletlerde oluşacak otorite boşluğunu doldurmaya aday devlet dışı aktörlerin tanımlanması ve bunların Türkiye'ye bakışlarının bilinmesi yararlı olacaktır. Oluşacak otorite boşluğunda Türkiye yanlısı aktörlerin önünün açılması yönünde stratejiler belirlenmelidir.
- ◇ Türkiye'nin etrafında oluşacak başarısız devletlerdeki otorite boşluğunun terör örgütlerince fırsata çevrilme riski mevcuttur. Bu manada sosyal hizmetlerin devletler tarafından karşılanamadığı durumlarda terör örgütleri sosyal hizmetler sağlama faaliyetleri yoluyla yerel halk arasında sempati kazanabilir ve taban elde edebilir. Böylesi bir gelişmeye yönelik şimdiden önleyici planlamalar yapılması gerekmektedir.
- Gelinecek noktada, salgın, *sağlık güvenliği* konusunun ülkeler için ne kadar önemli bir husus olduğunu açıkça göstermiştir. Türkiye'nin de sağlık güvenliği konusuna özel önem göstermesi yararlı olur.
 - ◇ Türkiye, salgın ile mücadele sürecini başarılı bir şekilde yönetmektedir. Başarıda, gelişmiş teçhizat ve altyapıyla donatılmış sağlık sistemi ve iyi eğitim almış tecrübeli sağlık personelinin kalitesi belirleyici olmaktadır. Bu nedenlerle, Türkiye, sağlık güvenliği alanında iyi durumda olduğunu tüm dünyaya göstermiştir.
 - ◇ Dikkat çeken başarılı tecrübe neticesinde, salgın sonrasında Avrupa başta olmak üzere gelişmiş ülkeler,

Türk sağlık çalışanlarını yüksek ücretler ve uygun fırsatlar sunarak çekmeye çalışabilirler. Sağlık güvenliğinde yakalanan başarılı konumun korunabilmesi için sağlık sektöründe işgücünü tutabilecek önlemlerin alınması ve reformların yapılması ihtiyacı doğacaktır.

KAYNAKÇA

- Allison, G. (2017), *Destined For War: Can American and China Escape Thucydides's Trap*, New York: Houghton M. H. Publishing.
- Altunkaya, T. (2020), "Çekya, Çin'in İtalya'ya Gönderdiği Maske ve Sağlık Malzemelerine 'Bilmeden' El Koydu", Euronews, 22 Mart, <https://tr.euronews.com/2020/03/22/cekya-cin-in-italya-ya-gonderdigi-co-vid-maske-ve-saglik-malzemelerine-bilmeden-el-koydu>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.
- Brattberg E. ve Le Corre P. (2020), "No, COVID-19 Isn't Turning Europe Pro-China (Yet)", *Diplomat*, 15 Nisan.
- Brundtland, G. H. (2003), "Global Health and International Security", *Global Governance*, 9/4, s. 417-423.
- Borelli, J. (2020), "The Coronavirus pandemic and the new world it is creating", *European External Action Service (EEAS)*, 23 Mart.
- Buras, P. (2020), "Resilience before Reinvention: The EU's Role in The Covid-19 Crisis", *ECFR*, 24 Mart.
- Burns, W. J. (2020), "A Make or Break Test for American Diplomacy", *Atlantic*, 6 Nisan 2020.
- Burns, N., Nye, J. S., ve Walt, S. (2020), "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", *Belfer Center*, 20 Mart.
- Campbell J., Atwood K. ve Perez E. (2020), "US explores possibility that coronavirus spread started in Chinese lab, not a market", *CNN*, 16 Nisan, <https://edition.cnn.com/2020/04/15/politics/us-intelligence-virus-started-chinese-lab/index.html>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2020.
- Council on Foreign Relations (2019), "China's Digital Silk Road: Strategic Technological Competition and Exporting Political Illiberalism", 26 Eylül, <https://www.cfr.org/blog/chinas-digital-silk-road-strategic-technological-competition-and-exporting-political>, Erişim Tarihi: 18.04.2020.

Campell C. (2020), “‘How Can I Get Through This?’ The Impact of Coronavirus on China’s Economy Is Only Just Beginning”, Time, 21 Nisan.

Davis, K. C. (2018), More Deadly Than War: The Hidden History of the Spanish Flu and the First World War, New York: Henry Hold and Co.

Deutsche Welle (2019), “German firms in China: A quarter are ‘planning to leave’”, 12 Kasım <https://www.dw.com/en/german-firms-in-china-a-quarter-are-planning-to-leave/a-51208547>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Deutsche Welle (2020), “Salgında ‘maske savaşları’”, 3 Mart, <https://www.dw.com/tr/salgında-maske-savaşları/a-53010311>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Duffin E. (2020), “Impact of the coronavirus pandemic on the global economy - Statistics & Facts”, Statista, 28 Nisan.

Duran B. (2020), “Çin’i Suçlamak Yeterli Mi?”, Sabah, 5 Mayıs 2020.

Erlanger S. (2020), “Global Backlash Builds Against China Over Coronavirus”, New York Times, 3 Mayıs, <https://www.nytimes.com/2020/05/03/world/europe/backlash-china-coronavirus.html>, Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2020.

Euronews (2020), “AB liderleri, yarın trilyonluk euroluk ekonomik yardım paketinde anlaştı”, 23 Nisan, <https://tr.euronews.com/2020/04/23/ab-liderleri-yar-m-trilyon-euroluk-ekonomik-yard-m-paketinde-anlasti>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

France24 (2019), “China’s economy suffers historic slump due to Covid-19”, 17 Nisan, <https://www.france24.com/en/20200417-china-gdp-contraction-gross-domestic-product-coronavirus-covid-19-economy>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020.

Foreign Policy (2020), “How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic,” 20 Mart, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/>, Erişim Tarihi: 18.04.2020.

- Fukuyama, F. (1989), “The End of History?”, *The National Interest*, Sayı:16.
- Gomez, O. A. ve Gasper, D. (2013), “Human Security: A Thematic Guidance Note for Regional and National Human Development Report Teams”, UNDP, http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf, Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Haas, R. (2020), “The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It”, *Foreign Affairs*, 7 Nisan, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Hürriyet, (2020), “Almanya’dan Çin’e 130 milyar Euro’luk corona virüs faturası” 20 Nisan.
- Jackson J. K. (2020), “Global Economic Effects of Covid-19”, Congressional Research Service.
- Jones L., Palumbo D. ve Brown D. (2020), “Coronavirus: A visual guide to the economic impact”, BBC, 30 Nisan, <https://www.bbc.com/news/business-51706225>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020.
- Klein, C. (2018), “Why October 1918 was America’s Deadliest Month Ever.” *History*, 5 Ekim.
- Lempinen E. (2020), “COVID-19: Economic impact, human solutions”, *News Berkeley*, 10 Nisan, <https://news.berkeley.edu/2020/04/10/covid-19-economic-impact-human-solutions/>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020.
- Kaplan, R. D. (2020), “Coronavirus Ushers in the Globalisation We Were Afraid Of”, 20.03.2010, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-20/coronavirus-ushers-in-the-globalization-we-were-afraid-of>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.
- Kissinger, Henry A., “The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order”, *Wall Street Journal*, 3 Nisan 2020, <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

Mearsheimer, J. J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company.

“MFA: China Has Announced Assistance to 82 Countries, WHO and African Union to Fight COVID-19”, Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 3 Nisan 2020, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/kjgzbdffyq/t1759145.shtml, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Middelaar, L. Van (2019), *Alarums and Excursions: Improvising Politics on the European Stage*, New Castle; Agenda Publishing.

Milliyet (2020), “İngiltere Çin’den corona virüs tazminatı istiyor”, 20 Nisan, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/ingiltere-cinden-corona-virus-tazminat-istiyor-6193325>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

National Security Strategy of the United States of America, 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Racliffe, E. (2014), “Agro-imperialism: Colonialism in the 21st Century”, *Dartmouth Business Journal*, 8 Aralık.

Reuters (2020), “Exclusive: Internal Chinese report warns Beijing faces Tiananmen-like global backlash over virüs”, 4 Mayıs, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-china-sentiment-ex/exclusive-internal-chinese-report-warns-beijing-faces-tiananmen-like-global-backlash-over-virus-idUSKBN22G19C>, Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2020.

Rogoff, K. (2020), “The COVID-19 Recession Could Be Far Worse Than 2008- Here’s Why”, *World Economic Forum*, 9 Nisan, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/mapping-covid19-recession>, Erişim Tarihi: 21.04.2020.

Stubley, P. (2019), “Trump orders US companies to leave China ‘immediately’ in extraordinary attack on Fed chief.” *Independent*, 23 Ağustos, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-po>

litics/trump-china-trade-war-us-companies-twitter-today-president-xi-jay-powell-a9076541.html, Erişim Tarihi: 26.04.2020.

Tisdall, S. (2020), "Power, equality, nationalism: how the pandemic will reshape the world", The Guardian, 28 Mart, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/28/power-equality-nationalism-how-the-pandemic-will-reshape-the-world>, Erişim Tarihi: 25.04.2020

Walt, S. M. (2020a), "The Realist's Guide to the Coronavirus outbreak", Foreign Policy, 9 Mart.

Walt, S. M. (2020a), "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", Foreign Policy, 20 Mart.

Wolfers, A. (1962), "National Security as an Ambiguous Symbol", Discord and Collaboration, Essays on International Politics, John G. Stoessinger (der.) içinde, s.147-165, John Hopkins University Press: Baltimore.

Wright, N. (2020), "Coronavirus and the Future of Surveillance", Foreign Affairs, 6 Nisan.

Wright, T. (2020), "Stretching the international order to its breaking point", The Brookings Institute, 6 Nisan, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/06/stretching-the-international-order-to-its-breaking-point/>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Yalçın, H.B. (2020), "ABD'nin Çin Hesapları", Sabah, 5 Mayıs 2020.

Yeon-soo, K. (2019), "Firms withdraw from China on worsening business conditions." The Korea Times, 12 Eylül, https://www.koreatimes.co.kr/www/tech/2019/12/129_279961.html, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

Yetim, F. (2020), "Fransa'nın İtalya ve İspanya'ya gönderilen milyonlarca maskeye el koyduğu ortaya çıktı.", Euronews, 2 Nisan 2020, <https://tr.euronews.com/2020/04/02/fransa-nin-italya-ve-ispanya-ya-gonderilen-milyonlarca-maskeye-el-koydugu-ortaya-cikti>, Erişim Tarihi: 19.04.2020.

www.pa.edu.tr